

e 1
9e 1887

COTHMANN ANTAL

A MAGY. KIR. UDVARI KAMARA TANÁCSOSÁNAK

JELENTÉSE

104

A BÁCS-KERÜLETI KAMARAI PUSZTÁK
ÁLLAPOTÁRÓL. 1763. DEC. 28.

AZ EREDETIBŐL FORDITOTTA:

IVÁNYI ISTVÁN.

1982

SZABADKA, 1888.

NYOMATOTT BITTERMANN JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

COUHMANN ANTAL
A MŰV. KÖR. UDVARI KAMARA TANÁCSÁNAK

JELENTÉSE

A BÁCSEKERÜLTI MÁRAI PUSZTÁK
ÁLLAPOTÁRÓL. 1888. DEC. 28.

AZ ERDEITRŐL FORDÍTVA

IVÁNYI ISTVÁN.

1888

SZABADKA, 1888.

NYOMTATOTT BITTERMANN JÓSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

ekönyvtar.sk-szeged.hu

Cothmann Antal, a m. kir. udv. kamara tanácsosának jelentése a
Bács-kerületi kamarai puszták állapotáról. 1763. dec. 28-án.

következő okmány Bács-Bodrog vmegyje ujab-
kori történetére igen fontos. Azon korból mu-
tatja be a vmegyét, midőn ezen az ország
gabonátárának nevezett bőtermésű, messzeter-
jedő lapályon egyrészt a másfél százados török hódoltság,
másképpen a pusztító Rákóczy-féle hadjáratok szomorú
következményei: az elnéptelenedés, a lakosság hiánya
még annyira érezhető, hogy az uralkodó Mária-Terézia
másfelől volt kénytelen munkás kezeket szólitani be a
parlagon heverő nagy földterület sikeres megmunkálására,
az országlakosok és alattvalók számának szaporítására.
Cothmann ezen kimerítő jelentése világos képét tárja
elénk a múlt században itt foganatosított telepítésnek,
valamint a vármegyének akkori gazdasági, népesedési és
földrajzi viszonyainak. E közérdekessége eléggé igazolja
ez okirat közlését. — Latinul irt eredeti példánya a mel-
léletekkel együtt jó vastag ívrétű füzetet képez és Budán
az országos levéltárban található a kincstári osztályban
a „Relationes commissariorum regionum“-féle csoportban
fasc. 39. Nr. 66. jege alatt.

A következő lapokon közölt magyar fordításban a
kevésbé szükséges melléletek elhagyattak.

* * *

Méltóságos m. kir. udv. kamara!

Midőn ő felsége, a kincstári puszták betelepítése
ügyében kiadott kegyelmes határozatát, az itt A.) alatt

mellékelt s f. évi február 1. kelt kegyes leirata által a mélt. kincstári tanácssal közölte, többi között e leirat 4. és 5. pontjában kegyesen azt is elrendelte, hogy ezen telepítés gondját és felügyeletét e mélt. udv. kamaránál én viseljem; s azért különben a sóhivatalokat is megvizsgálandó, azonnal a tavasz kezdetén utra induljak, a kamarai pusztákat mind megvizsgáljam és azoknak nagyságáról és minőségéről kimutatást készítsék, azon észrevétellel: közölök, melyek telepíthetők be, és melyek, s mily okból nem alkalmasak erre? Végre jelentésemet a t. kamarai tanácsnak adjam be, a mely azt ő felségéhez fogja juttatni.

Ezen kegyes kir. rendeletet a kamarai tanács f. évi február 11. kelt B.) alatt mellékelt rendeletével méltóztatott velem közölni, tudomásvétel és mihez tartás végett. Én pedig jólehet kettős igazgatósággal s különben sok rendkívüli ügyekkel is el vagyok halmozva, mégis e kegy. kir. rendeletnek készségesen magamat alávetvén, úgy intézkedtem, hogy — mihelyt csak a hó és az idő a föld és talajnak megvizsgálására és egyéb észleletekre alkalmas leend — a bácsi kamarai kerületbe leutazhasam és a reám bizottakat tőlem telhetőleg elvégezhessem. Minthogy azonban a hó és a hideg nem engedett és én élelmezési s egyéb kamarai ügyekben Bécsbe is küldtettem, a bácsi kerületbe csak ápril hó 25-én indulhattam el, hogy ott főteendőmet, a telepítés ügyét elkezdjem. Azonban addig is nemesak minden itt található régi térképet a bácsi, marosi és tiszai kerületről gyűjtöttem össze; hanem hogy a bács-kerületi kamarai birtokoknak a kir. rendelet szerint készitendő felmérése és letérképezése minél tökéletesebb legyen, a kamara-elnöktől kapott engedélyemnél fogva Kovács képzett kamarai mérnökkel ez iránt értekeztem s megegyeztem, és ezen dolog, valamint a nemsokára elkezendő munkálkodásom ügyében az elvégzendőket elvégeztem.

Mielőtt azonban előmunkálataimat ekként bevégezvén a bácsi kerületbe leutazhattam, megtörtént, hogy a porosz királylyal kötött béke következtében a hadsereg-

ben nevezetes szabadságolás történt, és mindjárt ápril hó közepén tul ily szabadságolt katonaság nagy számmal e kamarai tanácshoz utasítva Pozsonyban megjelent, és leg-többen közülök az állításuk szerint még a táborban ki-hirdetett bizonyos p á t e n s r e hivatkozván rendkívüli szabadalmakkal és előnyökkel a bácsi kerületbe kívántak átvitetni; s ezeket napról-napra mások is követték hasonló kérelemmel.

Minthogy azonban sem a kamarai tanács előtt, sem én előttem ezen pátensek tartalma nem volt ismeretes; a kamarai tanács ezeknek közlését sürgősen kérte a király-nőtől, én azonban ezt be nem várván, kénytelen voltam a bácsi kerületbe leutazni, mert a folytonosan szaporodó szabadságolt katonák is sürgették, hogy valahára oda utaltassanak. — Miután tehát a kamarai közgyűlésben javaslatot tettem ezen katonák továbbítására és az uton való eltartására nézve s másrészt még Kempelen tit-kárral is, aki az ilyféle népség továbbításával a kamara részéről tulajdonképen megbízva volt, ez ügyben értekeztem: végre április 25-én a Dunán hajóra szállottam, magammal vivén ezen katonákból amennyit csak birtam.

Midőn azonban ugyanazon napon az ilyféle emberek első szállitmánya két hajón innen P o z s o n y b ó l elindult; nekem pedig a telepítésre, valamint másféle kamarai ügyekben a gróf-elnöknek (t. i. Grassalkovics Antal, kincstári elnök) némely jelenteni valóm és javaslataim voltak, — én Pestre érkezve Gödöllőre mentem, a hol a gróf-nak a C) alatt másolatban idecsatolt tervezetemet ezen telepítésre alázattal átadtam. Az oldaljegyzésekből látni, mit méltóztatott az elnök az egyes pontokra határozni.

S minthogy semmi más utasítást nem kaptam volt, sem pedig a táborban kihirdetett kegyes pátens másolatát akkor még nem ismertem: tehát ez volt az én irány-adóm, amelyhez kezdetben működésemhez alkalmazkodnom kellett. A következőből kitűnik, hogy a felséges királynőtől ezen telepítés ügyében később kiadott kegyes rende-letek nem igen különböztek attól, amit a mélt. kamara-elnök az én tervezetemre is már határozott,

Miután tehát eképen az említett irányadó utasítással el voltam látva, utamat a bácsi kerületbe folytattam, utközben a Duna átjárásához közellevő sóhivatalokat és élelmi raktárakat vizsgálván meg, és máj. 10-én az újonnan telepített Apatin kamarai városban kikötöttem, ahol is a kamarai sebész (chirurgus) házában szállottam meg. S minthogy e város közvetlenül a Duna mellett lévén, épen azon hely volt, ahová Kempelen titkárral tartott értekezletünk szerint az új telepítvényesek minden szállítmányát küldeni kellett; szükségesnek láttam, hogy itt állandó lakásom legyen, vagy legalább valamelyik irnokom állandóan itt Apatinban tartózkodjék, mígnem a kamaraelnöktől telepítő-tisztartónak (provisor) kinevezett Fuchs odaérkezik és az ideküldött telepítvényeseket maga veheti át és utasíthatja a nekik kitűzött helyekre.

Néhány óra múlva megérkezésem után megjelent nálam Rottenhauseni Redludy kamarai tanácsos és a bács-kerületi kamarai kerület jószágigazgatója (administrator). S minthogy kölcsönös tisztelgés után abban egyeztünk meg, hogy azonnal fogjunk munkához; azért a kamarai tanácsossal nemcsak a fentemlített kamarai dekretumot és az ehhez csatolt kegyes kir. resolútiót közöltem, hanem ama utasítás pontjait is. S minthogy a szabadságolt katonáknak apr. 25-én Pozsonyból elindult első szállítmánya minden percben ide Apatinba érkezhettek s ezen szállítmányt bizonyára mások is követni fogják; azért mindenekelőtt arról kellett gondolkoznunk, hol helyezük el ezeket és a következőket?

E részben tehát megegyeztünk abban, hogy — mivel a bácsi kerület minden pusztája, Filipova, Nemsace és Berkaszevo kivételével folyó 1763-ik évi szent Györgyig bérbe van adva, Nemsace puszta pedig az újonnan telepített Hód-ság számára, és Filipova puszta Berkaszevo pusztával már szintén elkezdett telepíteni, s pedig azon külső-ausztriai családok számára van fentartva, melyeknek összeszedésére most tavasz elején négy ügynök küldetett a külső országrészekbe; arra kell törekednünk, hogy ezen katonák és az ezekhez

csatlakozó új jövevények azon újonnan telepített helyekre osztassanak be, a melyek több lakosságra is elegendő földterülettel bírnak. S minthogy néhány régebbi helység is talán fölös területtel bír, az ilyenekben is tűzessék ki ezek számára lakóhely. Minthogy továbbá az újonnan kinevezett telepítő-tisztartó lakásáról is azonnal kellett gondoskodni, ily külön lakóház felépítése pedig sok időbe és költségbe kerülne; azért Redl jószágigazgatóval abban egyeztünk meg, hogy mivel ezen provisor hivatal-helyének Apatinban kell lennie, itt pedig éppen több kész parasztház eladó, — ezekből egy megvétessék és a szükséghez képest átalakíttassék. S e célból egy mészáros özvegyétől egy házat a hozzátartozóval együtt 75 frton meg is vásároltam.

Ekképen tehát egyet-mást előlegesen megbeszélvén, midőn már egyik-másik terület megvizsgálására kiindulni szándékoztam, de napról-napra amaz első szállítmányra is kellett még várnom: elindulásom előtt arról is intézkedtem, hogy bizonyos mennyiségű gabona öröltessék és ebből kenyér készíttessék, mely a teljesen életmód nélküli jövevény-katonáknak adagonként osztassék ki. Intézkedtem továbbá, hogy a jövevények a parasztházakba szállásoltassanak be, és hogy engem azok megérkezéséről azonnal tudósítsanak.

Ezek után Redl administratorral máj. 12-én Zomborba, 13-án pedig az onnan csak egy órányira fekvő régi Prigrivica Szt. Iván falura mentem s ezt töviről-hegyiről a hozzátartozó földrészekkel együtt megvizsgáltam. Ezen falu azért neveztetik így, hogy a szintén Bács vármegyei Deszpot-Szt. Iván nevezetű kamarai falutól megkülönböztettessék; másrészt pedig azért, mert régi törképeken a Szt. Iváni terület a Prigrivica itől külön volt; e két határt azonban ma napság már nem lehet felismerni, s így csak egynek vétetik. Ezen határnak talaja igen termékeny, s minthogy egyrészt legelővel, kaszálókkal és erdőkkel; másrészt pedig a legjobb szántóföldekkel bővelkedik, s azonkívül a két helyen is átfolyó Mosztonga folyó vagy patak miatt, mindenütt a marhahíttatás előnyével is dicsekedhetik: azért

e terület minősége az egész bácsi kerületben annyira elhiresedett, hogy majdnem a legelsőnek tartatik. Azért nem is lehet csodálni, hogy az itt lakó görög keleti vallású alattvalók méltán a tehetősebbek közé számíttatnak. E helység lakosai a maguk határán kívül még Gyurith és Neorith nevű két kamarai pusztát is bérben tartják, s ezekért a kilenced- és tized-adón kívül évenként csak 50 frt bért fizetnek.

Minthogy azonban Gyurith puszta, a földművelésre a legjobb talajjal bir, és az évi bérleti összeg ily nagy területhez (amint Kovács térképe pontosan mutatja) arányitva valóban igen csekély; azért a szentivániak, valószínűleg azon okból, hogy a rájuk nézve oly alkalmas és hasznos pusztának birtokát maguknak örökre biztossítsák, házaikat már néhány évvel ezelőtt a szentiváni területről a Gyurithi területre vitték által úgy, hogy az egész falu már most az utóbbi területen van, a szentiváni területen pedig csakis a kertek nyomai és a régi rác templomocskának egy része látható. Neorith puszta ellenben eddig nagyobb részt legelőnek és kaszálónak használtatott. — Minthogy azonban ezen mind összefüggő területek sokkal terjedelmesebbek, semhogy az ezen helységben lakó 75 gazda által rendszeresen műveltethessenek azért ezen legjobb minőségű földeken nagy darabot tüskés cserjékkel és csipkebokrokkal találtam benőve, (bármily nagy darabok vannak is réteknek és legelőknék fentartva); s ezt nem a lakosság hanyagságának, hanem egyedül elégtelenségének vélem tulajdoníthatni, valamint azon körülménynek, hogy a tehetősebbek inkább marhakereskedéssel foglalkoznak s a terület legnagyobb részét marhájoknak engedik által. Minthogy azonban a földesuraságnak a rétek, legelők és szarvasmarha sokaságából semmi haszna nincsen, kivéve, hogy ily marhakereskedőkben tehetősebb alattvalói vannak; s reá nézve sokkal előnyösebb, ha ily terjedelmes s főleg műveletlen területek, számosabb nép telepedésére és művelésére adatnék át; ezen említett s összefüggő területekre pedig még egy akkora egész falu kényelmesen elférne: tehát Redl adminisztrátor-

ral abban állapotunk meg, hogy az említett Prig.-Szt. Iván falu közvetlen szomszédságában egy 60—70 házból álló más új falu tisztán német családokból telepítések. S ez, amint később részletesen előadom, meg is történt pontosan, amíg még a bácsi kerületben tartózkodtam.

Miután ekképen e területet megvizsgálván, Zomborba visszatértem, tudósítást kaptam, hogy a telepítvényes katonák első szállítmánya Apatinba érkezett. Én tehát még az napon máj. 13-án oda utaztam és a következő napon ezen szállítmányt, mely 103 fejből (részint szabadságot katonák, részint másféle telepítvényesek) állott, átvettem.

S minthogy a következő szállítmányokat is mind épen úgy vettem által, mint ezen elsőt, nehogy ugyanazon dolog többszöri ismétlése által e jelentésemben kelletnél hosszabb legyek; itt akarom előadni, mi módon jártam el az új jövevény telepítvényesek fogadásában és elhelyezésében?

Mihelyest az első szállítmánnyal ideérkezett jövevények előttem megjelentek, felvilágosítottam őket mindazon előnyökről, melyekben részesülni fognak. Egyszersmind előadtam, hogy azok, akiknek pénzükhöz van és maguknak házat akarnak venni, vehetnek ahol nekik tetszik; mások pedig, ha nőtelenek és ha megérkezésök napjától 3 hónap alatt ezen kerületben megnősülnek s maguknak házat építenek, nősülési vagy menyegzői jutalmul 6 frtot és 6 mérő tiszta búzát fognak kapni ajándékba; továbbá azok, akik itt már birtokos özvegyeket vesznek nőül, ha ez özvegyek háza országos-, köz- és földesuri adózásnak volna is alávetve, mégis egy évig a robot és egyéb földesuri adózás, valamint a személyes katonatartás terhe alól felmentetnek. Végre kijelentettem előttük, hogy ha vannak köztük iparosok, akik mesterségüket folytatni szándékoznak, azoknak a szükséges szerszámok beszerzésére, akik földművelők akarnak lenni, azoknak is hasonlóan minden szükséges eszközökre segítség és némi pénzsegély biztosítatik a földesuraság részéről. — Ezen dol-

gokat mindig előbb mindnyájok előtt kijelentvén, egyenkint is megkérdeztem mindenkit szándékáról és nyilatkozataikat egy külön jegyzőkönyvbe irattam. Evvel elkészülvén, az emberek elhelyezésében azon szabályt követtem, hogy a főbb iparosokat Apatin városában hagytam s nekik a telepítési alapból alkalmas házakat építtettem; e házakhoz egy kerten kívül semmi más földet nem adtam, hogy mint városi iparosok munkájuk után elégséges életmódot biztosíthatván magoknak, ne mezei munkával, hanem mesterségökkel foglalkozzanak. Akik földművelők akartak lenni, s pedig a németeket, akik egy helyre kívánczoltak, azokat vagy az újonnan telepített Bukin, Hódságh és Uj-Kolluth falvakra vagy a most telepített Filippova és Uj-Szt.-Iván falvakra küldtem; a cseheket pedig Bezdánba, a magyarokat vagy Doroszló vagy Veprovác szintén újonnan telepített helységeibe. Minthogy azonban sokan voltak közöttük nőtelenek, akik sem nőszülni, sem földművelésre nem akarták magukat elhatározni, hanem csak kézimunkából szándékoztak megélni; a kézimunkát pedig a kamarai uradalom robottal szokta végeztetni s így ezeknek mezei napszámos munkákat nem adhatott; azért Eberth pétervárad-i élelmezési tiszttel értekezvén 40-nél több ily embert Futtkra a malmokba küldöttem azon utasítással, hogy ott naponkint 9 krt kapjanak kézbe, 6 kr. pedig visszatartassék számukra, hogy télen is legyen miből megélniök. S ezen intézkedéssel megelégedve nemcsak állandó foglalkozást találtak, hanem a különben henyelés okozta minden rossztól is visszatartattak. S hogy ezen munkásoknak téli lakóhelyeik is legyenek, a legközelebbi kamarai helységben, Palánkán a kir. kincstár költségén, hat nagyobb házat építtettem, mindeniket két szobával és egy konyhával, minden szobában 3—4 ily munkás lakhatik és mint a katonák közösen főzhetnek maguknak; s minthogy itt sok nád terem, télen által nádvágással is szereshetnek maguknak pénzt. Minthogy továbbá a kerületi tiszttartó helyben lakik s egy ferencrendi barát is tartatik a tiszttartóságban: testi és lelki ellátásban is részesülhetnek itt, mignem jövő tavasszal ismét vissza-

térhetnek munkájokhoz a malmokba. S ha időközben némelyek mégis nősülésre és földművelésre határoznák magukat, ott van Bukin német falu, amely csak egy jó félórányira van tőlük, tehát oly közel, hogy ott könnyen alkalmat találhatnak az egyikre vagy a másikra. — Miután tehát a jövevényeket eképen szétosztottam, valahányszor egy szállítmány megérkezett, azoknak podgyaszát uradalmi robottal a leendő lakóhelyökre vitettem; azokat pedig, akik a dunai utazásban megbetegedtek (amint sokan láz és diszenteria miatt csakugyan sokat szenvedtek) Apatinban hagytam vissza Reisinger kamarai chyrurgus gondozása alatt s e célra egy üres házat rendeztem be kórháznak, és a betegeknek a szükséges mérsékelt ételmezést is adattam. S el kell ismernem e helyen, hogy a chyrurgus ezen betegek körül nagy gondosságot fejtett ki, mert az 50 betegből, akik igen súlyosan szenvedtek, egész ottlétem alatt egyedül egy öreg eseli halt el. — Mielőtt azonban a leirt módon a jövevényeket a nekik kitűzött helyekre elküldtem, arról kellett gondoskodnom, hogyan lehetne azoknak még az évben házakat szerezni vagy építtetni. Mindjárt megérkezésemkor Redltől hallottam, hogy legnagyobb akadály lesz majd a fának hiánya; és emlékezik még a magas kamarai tanács, hogy mindjárt akkor fölülről ezer darab szálfát kértem leküldetni; de minthogy ez sokáig késett, más módról kellett gondoskodni. Megtudtam, hogy Langen eszéki ételmezési tiszt már régóta kapott rendeletet a kamarától, hogy a hadibiztos társaságában Apatinba menjen s ott a régi ételmi raktár maradványait a többet ígérőnek adja el. Tehát megkértem ama tisztet, hogy az eladást siettesse, amit az meg is tett; és én mint legtöbbet ígérő 350 frton vettem meg az összeomlott s részben már a földön heverő épületet s mindjárt más napon szétbontattam és különválogattam a fát, deszkákat, téglákat és így elkezdhettem azonnal az építést. S mondhatom, hogy ezen alkalmi vétel nélkül az egész telepítési ügy ezen évre legyőzhetetlen akadályba ütközött volna. Felhasználtam amennyit csak kaphattam, ácsokat, akikkel foly-

tonosan ajtókat, ablakokat készítettem és tetőfákat. Megalkudtam az asztalossal, lakatossal és üveggessel, hasonlóan a falverő parasztokkal, úgy, hogy azok egy alaphól a tetőig jó földből vert, 2 szobából és egy konyhából álló nagyobb házáért 12 frtot kaptak, egy, csak egy szobából és konyhából álló kisebb házáért pedig hét frtot. S miután az uradalomtól adott nádat is beteremtettem, megalkudtam a betetőzés és a bevakolás iránt is, úgy, hogy már egyéb nem maradt hátra, mint a kemencékről is gondoskodnom; eziránt a hódsághi téglaegetővel alkudtam meg, hogy az itteni szokás szerint cserepeket égessen a kályhák számára elegendő mennyiségben és szállítsa az illető helyre. — Így aztán még az én jelenlétemkor Filipován és Szt.-Ivánban 21 ház épült fel a kincstár költségén oly gyorsan, hogy már elutazásom előtt majd mind befödve és lakva is volt; egy belölök a telepítési ispánnak adatott lakásul, négy ismét új telepéseknek adatott el. Mennyibe került összesen egy ily nagyobb és kisebb ház, mutatja a költségvetés. Ehhez csak annyit kell megjegyeznem, hogy e házak mind egyenes sorban épültek, a hozzácsatolt kerttel együtt 12 ölet tesznek szélességben, 30 ölet hosszában, az utcák pedig 18 ölnyi szélesek. A kir. kincstár költségén készült eme házakon kívül főleg a földműveléssel foglalkozó és vagyonosabb új telepítvényesek is az említett falvakban mindenütt tulajdon házakat is építettek ugyanazon alakban, amelyek azonban nád hiányában még födetlenek; a számuk pedig idővel annyira szaporodott, hogy a telepítési tisztartó jelentése szerint nov. hó végén már 80 új ház épült ez évben. S minthogy ily építéseket és a telepítési egyéb munkálatokat semmi sem segíthette előre jobban, mint a személyes utánjárás; azért a bácsi kerületben való tartózkodásom ideje alatt minden héten személyesen látogattam meg az építéseket és az új telepítvényesek munkálkodásait; mindenképen iparkodtam őket a henyéléstől visszatartani s részint mesterségök, részint a mezői dolgok folytatásában buzdítani. E célból megszereztem mindnyájuknak a szükséges vaseszközöket s szerszámokat, névszerint: fejszét

és baltát, kapát, ásót, kaszát, sarlót; kijelöltem mindegyiknek egy darab füves helyet, hogy mindegyik a magának szerzendő egy-két marha számára a szükséges szénát maga kaszálhassa; intettem őket, hogy ne csak a kaszálásban, mely itt nevezetes, szerezzenek maguknak készpénzt, hanem aratásban is a szükséges kenyeret teremtsék be. S mondhatom, szavamat úgy fogadták, hogy igen kevés van köztük, akik nem csak magából az aratásból is maguknak és családjuknak egész téltre elegendő kenyeret kerestek be.

Május 16-án ismét Zomborba jövén, már itt találtam az új kamarai mérnököt, Kovácsot, és ugyanazon napon Redl adminisztrátorral és e mérnökkel összeültünk és tanácskoztunk, valjon hol s miképen kelljen a bácsi kerület felmérését és mappázását elkezdeni és folytatni? Megegyeztünk abban, hogy — minthogy Prigrivica-Szt.-Ivánhoz egy új német falut kell telepíteni s ezenkívül, valamint a már telepített kezdett Filipova helységen kívül a netán lejövő számosabb népség számára is szükségképen más pusztát kell kiválogatni, s minthogy különben a Dautova és Baracska falvakban lakó csekély számú rácok is az ott megszapordó kath. magyarok száma miatt onnan elköltözni kívánnak s maguknak más területet kértek kirendeltetni: azért nemcsak a szt.-iváni terület az eddig odatartozott két pusztával, t. i. Gyurith és Neorith, hanem Gákova és Pradievith puszta is, Krusevlye és Stanisith pusztákkal is az ezek mellett levő Peakova, Sára és Gyurgyin puszták is előbb megvizsgáltassanak és azután kiméressenek.

E szerint mindjárt másnap május 17-én mindnyájan a Pradievith pusztán által Gákova pusztára mentünk, és e két pusztának talaját megvizsgálván, azt találtuk, hogy mindkettőben a talaj termékeny, igen szép fü és jó víz van benne és Gákovában a marhaitatás igen kényelmes; ha tehát e két puszta egybekötetik, igen szép falut lehetne reá telepíteni s ez jól megélhetne itten. Láttuk azt is, hogy a falu helye és a szántóföldek

nagyobb része, valamint a barmok legelését G á k o v a pusztára kell tenni, a kaszálókat pedig és a szántóföldek másik részét Pradievith pusztára terelni. Ezen falu nemcsak a földesuraságnak hoz hasznot a korecsmái jövedelmekben, hanem a köznek is hasznos s alkalmas lesz, mert a Bajától Zomborba és Bácsba vezető kir. ut ezen falun fog átmenni; és katonaszállításkor, melyekben most az előfogatok Gara falutól egész Sztapárig kénytelenek hajtani 4 teljes órán át, az előfogatokat épen az ut felében lehet majd felváltani.

Innen B u b a n y a dűlőn (diverticulum) által, amely tényleg számos szántóvai lakosnak évi 30 frt földbér és a kilenced és a tized fejében bérbe van adva és egészen fel van szántva, — továbbá Mironith pusztán által, amelyet területök elégtelensége miatt a beregiek évi 180 frt, és a kilenced és a tized fizetése mellett kibéreltek, Szántóva falura értünk. S minthogy úgy láttuk, hogy Mironith pusztának nagy része cserjékkel van benőve, s a szántóföldek is itt-ott el vannak szórva, meghagytuk a szántóvai tisztartónak, hogy azonnal jelentse ki a beregieknek, ha ezen pusztát nem fogják jobban kiirtani s szántóföldeiket is nem fogják több szorgalommal és jobb rendben művelni, vagy ha erre a lakosság csekély száma miatt nem volnának képesek; az eképen rájuk nézve fölösleges területről más intézkedést fogunk tenni.

Szántóva n hamar megebédelvén, Krusevlye és Sztanisith pusztákra mentünk ki, ahol tényleg a királyi szarvasmarhát legeltetik és szénát is szoktak gyűjteni a csordabeli marha számára. E két pusztát mindenben elsőrangúnak találtuk, kivéve, hogy itt, mint Gákova és Pradievith pusztán fát nem lehet találni. S minthogy az említett baracscai és dautóvai ráczok maguk is Sztanisith pusztára számítanak, ezen pusztában pedig az uradalmi marha megkárosítása nélkül egy rész könnyen letelepíttethetnék: azért tehát egy ott létesítendő új falu számára azt a helyet tűztük ki, ahol a pétervárad kir. úttal a zombori út találkozik; s

ezen körülmény miatt ezen új falu úgy mint Gákova is nemcsak a földes uraságra, hanem a közjónak is igen előnyös és alkalmas lesz, annál inkább, mert az a Péterváradra vezető útvonalban Szivacz és Rigicza falvak között épen a középen lesz. Minthogy azonban Sztanisith pusztának ezen része nem elégséges oly falu telepítésére, amilyenek a katona szállítások miatt a kir. úton kívántatnak; a fennmált dautovai és baracs-kai ráczok Szántováról azért követtek minket, hogy a téli vetésre nekik földet jelöljünk ki: azért Kovács mérnököt azon utasítással hagytuk itt hátra, hogy mindjárt következő napon a ráczoknak a jövő szántásra elegendő földet jelöljön ki s aztán nemcsak Krusevlye és Sztanisith pusztákat, hanem az e mellett fekvő Gyurgyin, Sára Peakova pusztákat is mérje fel, hogy így ezen munka befejeztével több biztonsággal meg lehessen látni, vajjon melyik pusztából lehetne az új Sztanisith falunak szükséges földet legalkalmasabban kihalásítani.

Midőn a mérnök e munkával elkészült és az eredményt velem közölte, kitűnt, hogy — mivel Peakova pusztára Rigicza falunak okvetetlenül szüksége van; Gyurgyin puszta nélkül pedig a Milicsics faluban lakó nemesek, ameddig itt maradnak, alig volnának képesek megélni; ellenben Sára puszta, amelyet Katymár falu a kilenced, a tized és évi 130 frt földbérért árendában tart, e falunak nem szükséges s pedig annál kevésbé, mert a katymári terület maga a hozzá tartozó Roglaticza pusztával oly nagy, hogy ott még sok egész paraszttelék is van: — azért alázatos véleményem az, hogy az új Sztanisith faluhoz, ha itt a rácz nép még szaporíthatnék, az egész Sára puszta adassék, minek következtében a mérnök számítása szerint ezen új faluban mintegy 220 egész telkes gazda kényelmesen elférne.

Minthogy pedig így a dautovaiak és a baracs-kaiakon kívül, akik összesen csak 25 ekét (aratrum) tesznek, itt még több más rácz is elhelyezhető; és a telepítésnek is rendkívül nagy hasznára s könnyítésére volna, ha azon

ráczokat is, kik eddig Karavukova és Prig. Szt.-Ivánban laknak, jó móddal arra lehetne rábírni, hogy a közbátorság czéljából is az erdőtől és a Dunától távolabbra vonuljanak és Stanisity faluba és alább nevezendő más helyekre telepedjenek által: alázattal azt vélem, hogy ezen nép édesgetésére nemcsak az új Stanisityban e rácz alattvalóknak a kincstár költségén nem valami drága, de szilárd anyagból templom építtessék; hanem hogy azon említett lakosoknak kihirdetessék, hogy akik oda áttelepednek, (amint kegyesen tetszeni fog) azok 1—2 évig a tized és a kilenczed alól felmentetnek. S amint az új templom (sokat fog oda csalogatni) így ama felmentés is az igásmarhával jól ellátott és különösen földműveléssel foglalkozó rácz népet oda fogja vonzani, úgy, hogy nagy számmal oda tódulván, már az első két évben is a kamarai uradalom nagy hasznára az egész földet fel fogják szántani; Karavukova és Szent-Iván pedig mint erdők mellett fekvő és telepítésre alkalmas helyek igen nagy mennyiségű telepedőt fogadhatnak be. Ennek az lesz eredménye, hogy a ráczok az erdőtől és a Dunától eltávolítottván, a közbiztonság nyerni fog, és a ráczok is inkább a földművelésre szoríttatnak.

Ezen kirándulásból Apatinba visszatérvén, itt két telepedő szállítmányt találtam, s miután ezeket csakhamar a 4-ik, 5-ik és 6-ik szállítmány is követte; ezeknek elfogadásával, szétosztásával és új házak építésével egészen május 27-ig folytonosan el voltam foglalva. Máj. 28-án Redl urral a letelepíttetni kezdett Filipova pusztára mentem ki, ahol nagy örömmre nemcsak az oda helyezett németek által épített már 20 házat láttam, hanem azt is, hogy az alig néhány nappal azelőtt oda beosztott emberek a nekik kijelölt földet kerteknek már felszántották, árkokat húztak és építéseikhez is serényen hozzáfogtak. Megtekintettem a templom, a papi lak, a tanító és az uradalmi koresma számára kitűzött helyeket; s minthogy e helyen sütökemence még nem volt, e falu pedig erdőtől és malomtól kissé távolabb van, másrészt a népnek mar-

hája sem volt, hogy az előlegben adandó gabonát a malomba vitethetnék: úgy intézkedtem, hogy a korcsmának kitéüzött helyén ily sütökemenceze állíttassék fel és a szükséges liszt a futaki élelmező raktárból hozassék ide, és egy szintén onnan ide hozott pék által táborig módon kenyeret sütöttem és egy-egy adagot $1\frac{1}{4}$ krért adattam el az új telepedőknek. Megnéztem e pusztának külső telkeit is és azt tapasztaltam, hogy a talaj igen termékeny és szántóföldekre és rétekre egyaránt alkalmas; fa azonban sehol sincsen, mégis erdőtől, különösen az érsekség bácsi erdeitől, melyeknek szabad használatát csekély évi bér mellett élvezik, nem igen messze van. Tapasztaltam továbbá, hogy másfél ölnyi mélységben már igen jó vizet található, milyen jót talán az egész bácsi kerületben nem lehet találni. S minthogy szép fekvése is van és ujonnan letelepített helyekkel van körülvéve, elhatároztuk, hogy ezen pusztára még ez évben annyi nép letelepíttessék, a mennyi csak elfér rajta. Azért meg is tettem a szükséges intézkedést, hogy itt is a telepítési alaphól 5 nagyobb és 5 kisebb ház, egy mészárszék és kovácsműhely építtessék; és rábeszéltem a népet, hogy sajátkezüleg földből kis kápolnát is verjenek fel, mely majd a telepítési alaphól lesz befedve és a szükséges szerekkel ellátva. S minthogy harangot már szereztek maguknak, elrendeltem, hogy az épen Bácsban levő kalocsai érseket ennek beszentalására felkérjék, ami mindjárt másnap meg is történt, és a kápolna is azóta már teljesen elkészült.

Emlékezik még mélt. kamarai tanács, hogy egy idehelyezendő parochus számára csak 3 évre évi 200 frtot kértem a parochus-pénztárból kieszközölni, amint azóta a kir. fölség ezen összeget, valamint ezen filipovai és az új szent-iváni templomocska számára a szükséges felszerelést is kegyesen már kiadatta; így tehát e falvakban az ujonnan összegyűlt nép még e télen fogja imádságát az Ég Urához küldeni azon kegyes urnőért, aki az ő testi és lelki jólétökért oly buzgón gondoskodik.

Minthogy pedig ezen filipovai határ mellett egy kis Perkaszevo nevű puszta van, amely most évi 260 frt bérért 1765. évi szt.-Györgyig bizonyos Vassovith László örménynek van kibérelve; s ha ezen különben nagyon közeli puszta Filipova faluhoz csatoltatnék és annál nagyobb számú nép telepíttethetnék Filipovára: azért ezen földrészt is megtekintettem s azt találtam, hogy ezt jobban és czélszerűbben értékesíteni nem lehetne, mint ha a filipovaiaknak adatnék, akik itt tarthatnák legszebb rétjeiket; annál inkább, mert ezen puszta Filipova és Hódság közt elterülő csak szűk földrész, s a miatt gyakori czívódásokra s birtokháborításra, marhabecsapásra adhatna okot.

Miután ezeket mind megtekintettem és ekképen elintéztem, ugyanazon napon Apatinba tértem vissza; és minthogy ezalatt a hetedik letelepedő szállítmány érkezett oda, ezt máj. 29-én a szokott módon fogadtam, kihallgattam és helyeikre szétküldöttem; a köv. napon pedig máj. 30-án, minthogy Redl ur a kalocsai érsekkel a visitatio canonicában volt elfoglalva, magam mentem ki Bezdán-on át az új Koluthra és a mindkét helyen levő új telepedőimet meglátogattam és azt tapasztaltam, hogy ezek nagyobbbrészt kézi munkával szerzik meg kenyereket, a házépítés körül pedig eddig semmi sem történt. Minthogy azonban mindkét helyen a régi földművelőknél kényelmesen be voltak szállásolva s különben is a fa hiánya az új építéseket nagyon megakadályozta: nem is ösztönöztem őket jobban az építésre, mint a mennyire maguk is iparkodtak. Minthogy azonban hallottam és magam is láttam, hogy mindkét hely nagyobb számú telepedők befogadására is elegendő földdel s területtel bír, azért itt is, ott is új utcát tűztem ki, a melyekben a bácsi kerületből való távozásom óta az új lakosok (mint értesültem) 70 új házat építettek egymásután és részben teljesen be is végeztek.

Bezdán falu maga is csak a magy. udv. kamara által 1742-ben először csupán magyar és tót családokkal telepíttetni kezdett helység, amely a Duna mellett s pe-

dig a Veresmarti átkelőnél feküdvén a jövevényeknek annyira kedves, hogy ott már 400 háznál több van. S azért nemcsak parochiát és templomot építtetett nekik szilárd anyagból a kir. kincstár, hanem annyi népnek elegendő és alkalmas ellátására még Baka, Sterbácz és Merkopnya, nevű pusztákat is kapcsolta hozzá és Piperos pusztát is 300 frt évi haszonbér fejében engedte át. — Uj-Kolluth pedig, amely már mintegy 200 házból állott, s csak hat évvel ezelőt kezdett német családokkal telepíttetni és az említett Bezdántól csak félórányira van, a kath. ráczokkal telepített régi Kolluth falunak közvetlen szomszédságában fekszik; azonban úgy, hogy utczáira nézve külön helységet alkot ugyan, a többi területet pedig avval közösen és vegyesen használja. Azért a maga területén kívül Godecsovo pusztát birja évi 130 frt haszonbér és a termés heted része fejében.

Azt vélem, nem tértem el a kegyes kir. szándéktól, midőn azon különben már nagy helységekbe még számosabb népet hoztam. Mert eltekintve attól, hogy az ilyen régi helységekben az uj telepedők könnyebb megélhetési módot találnak, az ott levő lelkész és a fenálló templom előnyeit élvezik, melyeknek hiánya pedig a jövevényeknek az uj helységekben — amint észrevettem — igen nehezőkre esik. S minthogy az A. alatt említett kir. resolutio kegyesen elrendeli, hogy kis falvakat kell telepíteni, ezen üdvös intézkedésnek utját állja azon nehézség, hogy a németek minden faluban külön templomot és papot kívánnak; már pedig maguk sem papot eltartani, sem templomot építeni nem képesek, ha csak a kir. kincstár ezen nagy terhet nem akarja állandóan magára vállalni.

Máj. 30-án utamat a már régebben német családokkal népesített Csatalia falura folytattam és ennek egész határát megtekintettem. Csudálkoztam, hogy ezen falu, jöllehet csak szűkebb területtel és homokos s így inkább terméketlen talajjal bír, mégis ez volt a bácskai kerületben az első, amely németekkel telepíttetett. S minthogy

az itteni alattvalók e helységet már sok év óta lakván, házakkal és mindennel jól ellátott s felszerelt gazdasággal bírnak, nemkülönben gr. Patachich meghalt kalocsai érsek költségein épült alkalmas parochiával és templommal is el vannak látva: azért ezen község — amely még a közel fekvő Baja piacának előnyeit is élvezi, ahová minden természetményeit és élelmi szereit eladásra viheti — más uradalmi segítségre nem szorul, mint csak arra, hogy ezen, valamint más alább fel- említendő kamarális községeknek jutányos évi haszonbér mellett a közellévő s részint a bélyei kincstári uradalomhoz, részint pedig a pécsi püspökséghez tartozó szigeteken a szükséges faizás megengedtetnék. — Mint-hogy pedig Csatalja határa az itt lakó nép számához képest nem látszott fölöslegesnek; azért az új jövevényekből egyet sem telepítettem ide. Hanem ellenkezőleg az itteni lakosságnak kihirdtettem, ha valamelyikök itteni házát eladni és egy másik most telepítendő pusztára átköltözni és ott új házat építeni szándékozik: az egy évre minden földésuri tartozások alól felmentetetik; jöllehet bevallom, hogy azon előny és haszon, amely ilyen régibb lakosok átköltözéséből az új falura háramlik, (amint később még felemlítem) még nagyobb mentességet is érdemelne.

Máj. 31-én mindjárt napfelkölte után a Dunának egy ága mellett fekvő Baracska falu felé vettem utamat. Ezen helység azelőtt görög-keleti vallásu ráczok által volt lakva, most pedig nagyobbrészt kath. magyarok vannak itten; s minthogy utóbbiaknak száma napról-napra szaporodik, a kevés még itt levő ráczok innen el akarnak költözni, s azért más földeket kértek maguknak kijelölni, amit Stanisith pusztában már kaptak is. Baracska határa homokos s annyira szűk, hogy — hacsak a kissé távolabb fekvő Gyuritz pusztát nem kapták volna bérbe évi 200 frtéért és a természetmény hetedrésze fejében — a lakosságnak elegendő földmívelő gazdasága sem volna; jöllehet e helység mostani lakossága ideiglenesen inkább csak halászattal látszik foglalkozni. Külön-

ben van nekik már saját lelkészük és kis templomuk, amely ugyan csak földből van felverve, de mégis megállhat addig, míg a kiköltöző hátralevő rácok helyébe itt több katolikus telepedik le, s így megerősödnek.

Baracskából egy kiseded ugyan, de szép és csupa fiatal fákból álló tölgy-erdőn által Dautova falura értem, amely Csatalia alatt szintén a Dunának egy ága mellett fekszik, s melyet előbb hasonlóan g. kel. vallású rácok laktak, most pedig kath. magyarok foglaltak el s pedig oly számban, hogy alig férnek el benne. Múlt év óta, t. i. egészen a bácskai kerületből való eltávozásom napjáig, t. i. jul. 28-ig csak ezen helységbe már 109 magyar család költözött be a felső vidékből s pedig nagyobbrészt igavonó marhával ellátva; s e helyet annyira megtöltötték, hogy a kevés még ittlevő rácokat (amint említettem) Stanisith pusztának egy részére kellett átvinni. — Megjegyzendő, hogy ezen község elegendő földterülettel bir, s még több is lehetne, ha az itteni moesáros terület kiszáríthatnák. Minthogy pedig az itteni lakosok a nádasból sok pénzt szereznek és a nád a tűzita hiányát is pótolja, továbbá az ideözönlő sok magyar a halászatból is hasznot húz: alázatos véleményem az, hogy e nádasok s moesarak kiszárítása egyelőre még elhalasztassék. mignem talán a szántóföldek elégtelensége mást nem tenne szükségessé.

Dautováról ugyanazon napon tovább utaztam Bereghre, amely kamarális helység szintén a Duna ága mellett van. Itt kath. rácok laknak, a talaj és a nádasokra nézve Dautovával egyenlő előnyben van. Az itteni templomot a legroszabb állapotban találtam; a lakóházak pedig annyira szoroson vannak egymás mellé építve, hogy tűzvész esetére (amitől az Isten óvjon meg) az emberek élete is alig menthető meg, annál kevésbbé a házak. Mert akkora téren, a mekkorán a németek egyetlen egy házat szoktak építeni, Bereghen 8, sőt 10 ház is látható; s azért el kellene rendelni, hogy ezen annyira sűrűen épült házak idővel szabályos utcaterv szerint más alakban és sorban helyeztessenek el. — Különben ezen helység a

maga határán kívül — amint fölebb mondtam — Mironith kincstári pusztát is birja haszonbérben a kilenced és a tized és évi 180 frt bér fejében. Ezen pusztán csak ilyen-olyan földi gazdálkodást visznek, nagy részét pedig tuskés bokrok foglalják el, úgy, hogy azt kellett követeltetnem, hogy ezen egyesített két terület sokkal nagyobb számú lakosságot is képes volna befogadni, amit különben e terület jövő felmérése határozottabban és pontosabban fog kitüntetni.

Ezen egymáshoz közel fekvő helységeket tehát egy napon elvégezvén, még az napon sietve Szt.-Ivánon át Apatinra tértem vissza, útközben megsejmeltem a szent-iváni új telepítvényesek munkálkodásait és építéseit. A következő napokon, t. i. június 1-én és 2-án a nyolcadik szállítmány telepedők fogadásával és szétosztásával, valamint a házak gyorsabb felépítése körüli folyó ügyekkel voltam elfoglalva. Észrevettem azonban, hogy — miután időközben Ő felsége az itten E) és F) alatt mellékelt s velem kegyesen közölt kegyelmes kir. rescriptum által az új telepedőknek különféle s pedig rendkívüli kedvezményeket és előnyöket biztosított; ezek pedig, kivált akik újabban érkeztek ide, mindarról már tudósítva voltak — ezen telepedők nemcsak követeléseikben merészebbek, hanem szorgalom dolgában is egyszerre csak hanyagabbak lettek. Emlékszik még a magas kamarai tanács arra, amit jun. 20-án ezen ügyben alázatosan felterjesztettem. Ezen észrevételeim előttem oly fontosaknak látszanak, hogy azokat részben e helyen ismételni bátorkodom. Azt tapasztaltam t. i., hogy a pénzbeli segély maga nem boldogít minden új telepedőt; ellenkezőleg egy bőségesebb előleg sokat épen meg is ront. Tapasztaltam azt is, hogy ilyféle segély osztásában általános szabályt felállítani vagy követni nem lehet; azért e részben, ha csak a kir. kincstárnak nagy kárára haszontalanul nem akarunk igen sok költséget okozni, nagyon óvatosan s körültekintően kell eljárni. Tapasztalásból biztosíthatom a magas kamarai tanácsot, hogy rendesen azt vettem észre, hogy a jóra való és munkás telepedők közül csak

kevesen kértek ily előleget, míg a munkakerülők és iszákosok ilyenek kieszközlésére mindig új meg új ürügyöt találtak fel; mert a becsületes földmívelők a nekik előlegezett pénz visszafizetéséről komolyan gondolkoznak, s azért magukat kevésbé szükséges adóssággal megterhelni félnek; ellenben az iszákosok és hanyagok a visszafizetéssel nem is törődve, folytonosan csak kölcsönök kieszközléséről gondolkoznak. S minthogy a hozzám utasított új telepedők mindenikét a többszöri látogatásból nemcsak személyesen ismertem, hanem minősége szerint is, azt vettem észre, hogy a hanyagok és iszákosok jobb gazdálkodásra másképen nem vezethetők vissza, mint ha nekik csak csekély vagy épen semmi segély nem adatik; mert némelyikök a nekik előlegezett gabonát és vasszerszámokat eladták s az árát beitták, mások pedig a nekik adott lovakat teljesen s a végsőre elhanyagolták és adósságokra adósságokat halmoztak: így azokat csak az inség és fennmaradásuk alapjának hiánya tarthatta az ivástól vissza és szoktathatta ismét munkásságra. De nagyon kételkedem, hogy ezekből ezen módon is még valaha haszonvehető egyének válhassanak. — S azért őszintén bevallom és alázattal bocsánatot kérek, hogy az adott előlegnek némely kegyelmesen már rendelt elengedését az új telepedőknek nemcsak nem hirdettem ki, sőt hogy mindig tagadtam is, hogy ily kir. rendeletet kaptam. Nagyobb részök különben ily előlegek által tönkre tétetik; a jobbak és szorgalmasabbak pedig ama királyi kegyelemben mindig részesíthetnek, ha csak a kegyes királyi szándék előttük addig titokban tartatik, míg józanságuk és szorgalmuk által magukat arra nagyobb mértékben méltóbbakká nem tették.

Jun. 3-án ismét Szent Iván új községén átmenve s embereimet látogatva, munkájokat megtekintve Doroszló falura utaztam, amely csak hat év óta tisztán kath. magyarokkal van telepítve. Láttam, hogy e falu igen kellemes s kissé emelkedett helyen a Mosztonga nevű mocsáros patak mellett fekszik, hogy jó vízzel és termékeny földdel bir ugyan; sokan azonban nem ennek

mívelésével, hanem inkább a csík-nek nevezett halak fogásával foglalkoznak. Vannak itt már számosan vagyonos lakosok is, elegendő lovakkal és mindenfajta barmokkal jól ellátva; mérsékelt évi bér mellett az érseki bácsi erdőkben faizást is élveznek. S minthogy a nép itt már igen szép számmal van s általam is 20 új magyar telepedővel szaporított, még csak az szükséges, hogy a meglevő nagyon kicsiny és a lakosság harmadrészenek befogadására sem elegendő templomcska helyébe, mihelyt a hodsági templom építése befejeztetik, itt is, a kir. kincstár költségein, egy nagyobb és megfelelő templom építtetnék, a mostani paplakás pedig e falu lakossága által idővel szintén jobb karba hozatnék.

A következő napon, t. i. jun. 4-én a nap keltével Doroszlóból elindultam és Filipova új falun általmenve, amely attól csak egy órányira van, miután e helyet is röviden megszemléltem, egy másik, német családokkal legújabban betelepített falura, Hodságra siettem. S be kell vallanom, hogy itt különös s eddig még nem tapasztalt örömben részesültem: mert miután 1756-ban, (midőn t. i. a rácok mozgalmi miatt kir. kamarai biztosul a bácsi kam. districtusba leküldtettem), ezen helyet, melyben akkor csak mintegy 20 igen díztelen ronda rác gunyhó volt, egy új német telep számára kiszemeltem és Redl kamarai adminisztrátorra bízam: most valóban semmi kellemesebb látványom nem lehetett, mint ezen igen szépen berendezett új falu 300-nál több családjával, kényelmes lakóházaival, széles s jól rendezett utcáival és lakosságával, amely igen termékeny földekkal és nagyszámu barmokkal elegendően van ellátva. S minthogy mindenkit sorsával megelégedve találtam, és más hiányt nem is tapasztaltam, mint egy megfelelő templom hiányát: azért a mélt. gróf s kamaraelnökönek annak szükségét azonnal alázatosan előterjesztettem és az ő közbenjárására ő felségének legkegyelmesebb beleegyezését is megnyertem arra, hogy azonnal a kir. kincstár költségein szilárd anyagból egy megfelelő és annyi népnek befogadására elegendő templom építtessék. A falu népe, miután később e kegyes kir. határozatról

értesítettem, ezt oly örömmel fogadta, hogy maga minden iparkodását erre fordította, úgy hogy már ezen évben az építő anyag nagyobb része beszereztetik, melylyel a következő tavasszal az építést elkezdhetik. — S minthogy a hodságiak maguk ezen szükséges építéshez az előkészületeket már megtették: az érseki bácsi erdőkben, (amelyekben bizonyos évi bér mellett maguknak szintén szabad faizást biztosítottak) a szükséges fát kivágták és a téglák égetéséhez összehordták, hogy a már szintén kész nyers téglá nagyobb részét még ezen évben égethessék. S minthogy épen ezen időben a Redl adminisztrátor által e célra vett 100 hordó mész is Apatinba érkezett, a hodságiak 100 kocsit küldtek el oda és az egész meszet egyszerre hazavitték. Ezen körülményből világos, mily nagy erőre kapott már ezen új falu, s mily nagy segítségre lehet majd háború vagy más szükség esetében előfogatok dolgában egyetlen ily helységből számítani.

Minthogy azonban utamat az napon tovább Palánkáig határoztam folytatni, ezen napon magán a helységen és utcáin valamint az ideiglenes imaházon kívül egyebet nem nézhettem meg. Utamat egy a mostani mélt. gróf és kamara-elnök intézkedései következtében még 1749 és 1750-ben szintén német családokkal közvetlenül a Duna mellett telepített Bukin falun át folytattam. S minthogy ide magam is már több új telepedőt küldöttem, mialatt az előfogati lovakat kicserélték és megebédeltem, azokat előhivattam és életmódjuk után kérdezősködtem; s minthogy többnek különféle szüksége volt, azoknak (amint rendesen ilyenekkel tettem) szükségök és munkásságuk arányában mérsékelt előleget adtam illetőleg adattam természetben és vasszerszámokban valamint készpénzben is. — Innen Palánka falura hajtottam, amely Bukintól csak egy jó fél órányira van. S minthogy még korán értem oda, még az napon Friberth palánkai tiszttartóval más kocsira szállván, az innen másfél órányira fekvő Gajdobra és Josán nevű pusztákat látogattam.

Utam a palánkai határ legnagyobb részén vezetett át, s észrevettem, hogy ezen helység (amely a legnépe-

sebb schismaticus rác falvak egyike és nemcsak protópával bir, hanem díszes templommal is van (ellátva) oly nagy határral rendelkezik, hogy azon három nagyobb falu is kényelmesen elérne; s jóllehet igen szép számú lakossága van, mégis sok hely egészen be van borítva tüskével s el van hanyagolva. A marha sokasága és a határ nagy távolsága miatt, minthogy a lakosok részint a marháktól, részint gazdaságuktól nagyon messzire esnek, a távolabbi helyeken annyi szállási házat építettek, hogy ezek összevéve nem egy kis faluhoz tartozóknak, hanem külön kis falvakkal látszanak. S minthogy sok ily szálláson a nép már télen-nyáron kint szokott lakni, s így nem csak a felsőbbség minden felügyelete alól kivonja magát, hanem a földesuraságot az italmérségi és egyéb jövedelmekben károsíthatja és tényleg károsítja is: — azért célszerű lesz, ha az alattvalókat akár kényszerrel, akár más módon arra lehetne rábírni, hogy (ha már magából Palánkából oly nagy távolságban gazdaságukat nem láthatják el), kívül maradjanak a szállásokon s ezekből idővel még jobban benépesíthető falvakat alakítsanak, amelyekre aztán nemcsak külön bírákat, hanem urasági korecsmákat és mézárszékeket is lehet állítani. S az így megszaporodott nép a fenemlített tüskéseket is irtogathatja.

Miután a palánkai határnak ezen részén átmentem, eljutottam azon ponthoz, ahol Josán és Gajdobra puszták az említett palánkai földterülettel határosak. — Először is Josán pusztát tekintvén meg, amely most Friberth palánkai tiszttartónak és Stojkovics István nestini ispánnak évi 400 frtért van bérbeadva; azt találtam, hogy ez nem épen terjedelmes, hanem termékeny és főleg szénatermelésre igen alkalmas, s hogy ott jó víz mellett földművelésre is nagyon alkalmas talaj van. Ha ez a szomszéd Gajdobra pusztával, amelyet most a kalocsai érsek praefectusa és Kuluncsics bácsi postamester évi 500 frtért bérben tartanak, s amely az előbbivel teljesen azonos természetű, egybeköttetnék: itten igen alkalmas és a Péterváradra vezető katonai út miatt az államnak is hasznos falu telepíthetnék. Ezen esetben mégis az volna

alázatos véleményem, hogy — mivel Gajdobra puszta közelebb fekszik a kamarai erdőkhöz s abban marhahittásra igen alkalmas tó is van, továbbá annak nagy része a szilbási alattvalók által már fel is volt szántva: ezen új falut Gajdobra területén kellene telepíteni s pedig közel azon helyhez, ahol most a magánosan álló u. n. kerekuti (értsd: kerekityi) postaház van. Azonban menynyi lakosságra felel meg e terület, azt csak a két pusztának felmérése után lehet határozottabban megtudni.

A beállt sötétség akadályozott meg, hogy a gaidobrai határt részletesebben nem vizsgálhattam. Éjjel körül onnan visszatérve, a következő napon június 5-én a Duna mellett a palánkai határ más részén át két más pusztára mentem, Keresztur és Sztublina pusztákra. Az előbbi a palánkaiak a termés egy heted részéért és évi 80 frtért, a másodikat pedig évi 110 frtért birják bérben; ezen pusztáknak heted-adója azért hozza kamarának oly csekély jövedelmet, mert igen kevés ott a szántóföld, s az egész határ annyira tuskés s bozótos, hogy azon áthaladni is csak bajjal lehet. S minthogy a palánkaiak mint említém, saját földeik helyes művelésére sem elegendők; s ezen két pusztát is nem szükségből bérelték ki, hanem csak hogy mások elől elkapják: azért nem látom át annak okát, hogy azok a jelen bérleti idő leteltével továbbra is e puszták használatában meghagyassanak. Ezeknek új bérbeadása vagy betelepítése azon nehézséggel fog járni, hogy senki sem vállalkozik szívesen a már erdő módjára felnőtt tuskéket először kiirtani. Sztublina pusztán a tuskék között kis tölgyfa-erdőt láttam növekedni, ennek fenntartására és terjesztésére különös gondot kell fordítani. — Különben nem kétséges, hogy ezen két terület együttvéve egy közepszerű falura elégséges volna, amely sokféle előnnyel s haszonnal birna. Sőt hallottam, és régibb térképekből láttam is, hogy Keresztur pusztán, amely közvetlenül a nagy Dunára dől, azon időben, midőn Palánka még katonai helység volt, már volt is egy falu, amelyet azonban a lakosság a palánkai milícia részéről tapasztalt erőszakoskodások és folytonos nyugtalanítások

miatt teljesen elhagyni és más helységekre költözni volt kénytelen. Azért alázatosan azt vélem, hogy ha ide újra kellene falut telepíteni, ezt a Palánkáról Péterváradra vezető országútra kell tenni. Ezen helynek előnye az, hogy a Dunán malmokat építhetnek és fát is úsztathatnak, e falunak továbbá nádasai is lesznek, marhahátásra igen alkalmas tava; szántóföldekre és szénatermelésre pedig Sztublina puszta untilig elégséges. Mindezt és vajjon a két terület mennyi lakosságot képes befogadni, majd a hiteles felmérés fogja mutatni.

Sztublina pusztáról még azon napon Péterváradra folytattam utamat, ahol jun. 6-án a sóhivatalt vizsgáltam meg, 7-én pedig a péterváradi és a futaki gabonaraktárakat látogattam; délután ismét Palánkára tértem vissza. S minthogy Futakon azt tapasztaltam, hogy az általam a raktári munkákra odarendelt sok nőtelen, elbocsátott katona ezen dologgal annyira meg van elégedve, hogy jövő évre is készek ezzel keresni kenyerőket; s így azoknak csak téli megmaradásáról és ellátásáról kellett gondoskodnom: azért a palánkai tisztartóval úgy intézkedtem, hogy (mint már előbb felemlítettem) Palánkán mint a futaki magazinumhoz legközelebbi helységben, ahol a tisztartó is felügyelhet rájuk, és ők mindennap misét hallgathatnak, a kamara költségein hat nagyobb ház építtessék és az említett elbocsátott katonáknak ideiglenes lakásul téle átengedtessek, mígnem egyik-másik megnősülvén, ott állandóan letelepedik; vagy idővel iparosok tétethetnek oda, akikben nagy hiány van.

Erre a következő napon, jun. 8-án egyenesen Zomborra siettem, dolgom lévén a kalocsai érsekkel, aki éppen akkor ott volt, és Redl kamarai adminisztrátorral. S utóbbtól főképen azt kívántam, hogy — minthogy az új jövevények sem házakkal, sem marhával, sem ekével nem voltak még ellátva; s így ha ez évi őszi vetés alá szükséges szántást elmulasztják, egy egész évi termést veszítik el: azért azon helységekre, ahová ilyen új jövevényeket helyeztem, mindegyiknek csak egy holdat pénzért szántasson és a második szántás után az uradalom-

tól előlegezett maggal vettessen be. El részben azt is elrendeltem, hogy ezen két szántást és a vetést az itteni honi szokás szerint holdankint fizetendő 2 frt 8 krért más alattvalók végezzék; s biztosítom, hogy az új jövevényekre nem lehet semmi hasznosabb, mint ilyen előlegezés, melyből következő nyáron már saját termésüket várhatják.

Következő napon, jun. 9-én Apatinba tértem vissza, ahol három időközben megérkezett telepítő-szállítmányt találtam egyben; ezek közt volt porosz fogságból kiszabadult 18 legény is, akik szintén földművesekké lenni akartak, s azért nagy költséggel ide a bácskai kerületbe küldettek. Azonban ezek közül sokan iszákosak és veszedő természetűek valának, s nekem és embereimnek ezután sok kellemetlenséget okoztak. S minthogy azt hallottam, hogy közülük egyik-másik a Lengyelországba vezető út után kérdezősködött, mindazoktól az eredeti kísérőleveleket elszedtem, és azok helyett általam aláírt másolatokat adtam kezökbe. S így iparkodtam őket rendben tartani, hogy mégis többen idővel dolgozni kezdtek, és némelyek még ottlétem idejében meg is nőültek. A számukra kivetett illetéket a velök küldött biztos, amennyiben azt ama poroszoknak még nem osztotta volt ki. az itt G.) és H.) alatt mellékelt jegyzék szerint távollétemben egy írnökornak, akit állandóan Apatinban hagytam, készpénzben adta által; s ezt a számadások tanúsága szerint, idővel részint magam, részint a telepítési tisztartó az illetőknek ki is fizettük.

Ezen három szállítmány elfogadásával, szétosztásával és a szükséges dolgokkal való ellátásával jun. 9., 10. és 11-én voltam elfoglalva. Utóbbi napon egy új szállítmány néhány előfutárja jelent meg Apatinban, jelentvén, hogy egy egész szállítmány Baján szállott ki a hajóból és lassankint gyalog közeledik Apatin felé. Nehogy ezen emberek gyermekekkel és holmijokkal oly messzire fáradjanak és talán megint azon vidékre, amelyen átjöttek, visszamenni legyenek kénytelenek: június 12-én Bezdániig eléjük mentem, ahová a telepítési

ispánt kenyérrel és a szokott kiosztásra szükséges vas szerszámokkal már előre küldöttem. Ezen szállítmányt úgy osztottam szét, hogy mindnyájan részint Bezdaiban, részint a szomszéd Uj-Kolutban maradtak. Magam is mindjárt Uj-Kolut falura siettem megnézni, hányadán vannak az új telepedők az építéssel, vagy különben is mit dolgoznak? De minthogy csak egyet találtam, aki már hozzáfogott háza építéséhez, a többit buzdítottam, hogy annak példáját kövessék; és csak iparkodásukhoz mérten ígertem nekik segítséget.

Még azon éjjel Apatinba tértem vissza, s midőn másnap, azaz jun. 13-án Kovács kamarai mérnök minden munkájával elkészülvén, hozzám jött, arról, valamint még ezutáni működéséről értekeztem vele.

S minthogy időközben annyi szállítmány után oly sok jövevény került ide, hogy Szent-Iván és Filipova új telepeket majdnem egészen azokkal töltöttem meg; azért már arról kellett gondolkoznom, hová telepítem a többit, ha ezután is oly nagy számban találnak idejönni?

A bérbeadott összes pusztákból csak Gákova és Bratievith adattak által a bérlőknek oly kikötéssel, hogy azokat, ha rájuk a telepítés céljából szükség lesz, vissza kell engedni; tehát ezen két pusztára számíthattam. Az említett mérnökkel tehát mindjárt másnap oda is utaztunk, hogy e két pusztát kimérjük és pontosan megvizsgáljuk, hogy a talajt, a vizet és minden haszonvételeit kutatva azon helyet is jelöljük ki, amelyre majd magát a falut kell építeni. S ezen munkával töltöttük el junius 14., 15. és 16-át. — Főntebb már többet szoltam ezen puszta minőségéről és azon indokokról, melyek ennek betelepítését ajánlatossá teszik. Itt szabadjon azokat nemcsak részben felújítani, hanem ezen valamint a mellette fekvő Bratievith pusztáról, mint amely mindkettő telepítésre van kiszemelve, többet is felhoznom. Gákova puszta, mint említve volt, földmívelésre, legelőre és kaszálóra igen alkalmas talajjal, a legjobb levegővel és igen egészséges vízzel bír; határos Krusevlye pusztával,

amely a kamarai marha részére van fentartva, s melynek határai közt a legjobb itatóhelye volna. Hogy pedig a falu, amelyet Gáková pusztára kellene telepíteni, a vele egybekötendő Bratievith pusztához is közel legyen, abban állapodtunk meg, hogy ezen falu ez utóbbi pusztá határától nem messze emeltessék. S az itt alázattal mellékelt térkép mutatja, miképen véltük azt szervezni. Kereszt alakot választottam e célra, mert ezen alaknál fogva nemcsak két út vezet a falun által, hanem az új telepedőket idővel rá lehet bírni, hogy csűröket építsenek és a gabonát kicsépeljék; miután addig csűröket építeni nem bírtak, sem nem akartak, egyrészt az építőia hiánya miatt, másrészt pedig, mert az ujonnan telepített falvakban a kertek nagyon közel jutottak egymáshoz. Ezen rajzból látható az is, hová van a templom, a pap lakása, az iskola és a korcsma tervezve, s végre az is, hogy azon ponton, ahol a két pusztá egymással érintkezik, Bratievith pusztán a terület oly szűk, hogy az átmenő marha akár az egyik akár a másik részről könnyen tiltott területre ronthat s így kárt tehet. Azért alázatosan azt vélem, hogy ezen pusztákhoz Baka pusztának azon része is, amely mintegy nyílalakban azok közé van ékelve, a mellékelt rajzban feltüntetett vonal irányában csatoltassék, s így a szomszédokkal keletkezendő perlekedésnek is eleje vétessék. Nem mellőzhetem e helyen, hogy a közel Bratievith pusztá látogatása alkalmával azt tapasztaltam, hogy a zomboriak több helyen a maguk határain túlmentek és e kamarai pusztának egyes részeit felszántották. Ezért szükséges lesz a zombori és a kamarai terület között az egész határt újra bejárni és a határjeleket a határjáró iratok értelmében felújítani.

Ezután jun. 17-én ebéd után Apatinba tértem vissza, ahol Redl adminisztrátor már várt reám. Ezzel a nagyobb mértékben megindult építkezésekre vonatkozólag, a szükséges építőfa előteremtéséről és a telepítés ügyében minden nap előforduló különböző dolgokról értekeztem; és ily értekezésben, tanácskozásban és szükséges intézkedések megtételében mult el jun. 18., 19. is. S minthogy már

a kaszálás ideje megérkezett, két dologra kellett figyelmemet irányoznom, arra t. i. hogy az új telepedők mindnyájan kimenjenek kaszálni és ezzel maguknak pénzt szerezzenek; és arra, hogy azok ott, ahol lakásuk van, maguk használatára is kaszáljanak füvet, hogy ha idővel házaikat felépítették és marhát is szereztek, ennek számára télen által szénájok legyen. Azért újra mindazon helyeket, amelyekben új telepedők valának, meglátogatni kezdtem; ez alkalommal minden vizsgálandót megvizsgáltam; és azokat, akiknek a kaszálásra és aratásra szükséges eszközeik nem voltak, ilyenekkel elláttam és különbség nélkül minden helységben mindenkinek a maga szükségletére egy darab rétet kaszálásra kiosztattam; végre szigoruan meghagytam, hogy a gyermekek mellett otthon maradni kénytelen nőket és a testileg képteleneket kivéve a többiek mind okvetetlenül kaszálni menjenek.

Ezen utamat június 20-án Szt.-Iván felé kezdtem el, ahol a kamara költségein rendelt épületekből 16 házat már nagyobbrészt felépítve és hatot közülök már tető alatt találtam; minthogy azonban igen sokan küldettek volt ide, zavar támadt közöttük, mert mindegyik első akart lenni, és a kész házakba költözni. Egész napot e rendetlenség elintézésével töltöttem, és a kaszálás ideje dacára az építés szorgalmas folytatását kellett elrendelnem; csak-hogy az új telepedőket a rácoknak házaiból, akik igen ellenséges indulattal viseltettek irányukba, kiszabadíthassam és saját házaikba vezethessem. Amint tehát a kamarai új házak elkészültek, nemcsak elegendő, hanem fölös számú lakókat találtak; s azért az új telepedők közül is néhány kijelentette, hogy ilyen, bár nem kész házakat megvenni szándékozik. S mindjárt az napon el is adtam 2 nagyobb és 2 kisebb házat oly föltétellel, hogy a vételárnak (a nagyobb ház 54 frt, a kisebb 34 frt) egy részét azonnal lefizessék, viszont az uradalom e házakat egészen befejezni tartozik.

Este Doroszló falura mentem át, ahol az építés sürgetésére nem volt oly nagy szükség; mert az általam odaküldött magyarok tisztán ugyanazon vallású és nem-

zetiségű lakosságtól szívesen fogadtatva, kényelmesen laktak nálok; és inkább pénzt akartak maguknak előbb szerezni, mintsem adósságra házat építeni. Minthogy pedig ott két alkalmas ház üresen állott s eladó volt, és eziránt három telepedő is könyörgött nálam, a következő nap, június 21-ik reggelén e két házat megtekintettem s megvettem. Erre úgy intézkedtem, hogy a kisebbiket egy, a nagyobbikat pedig ketten lakják; a vételárt, melyet most előlegeztem, részletekben visszafizetni tartoznak. S mint-hogy a nagyobb házért, amely minden kényelemmel volt ellátva és igen szép kerttel birt, csak 20 frtot adtam, a kisebbikért pedig kertestül csak 6 frtot, vebből világos, hogy az illető telepedőkre mindenesetre hasznosabb volt e házakat megvenni, mint nagyobb költségekkel és idővesztéssel újakat építtetni.

Ebédre Filipovára siettem, ahol 10 új kamarai házat már a betetőzésig készen találtam, és már régibb intézkedéseim szerint egy mészárszék és egy kovácsműhely építését újra sürgettem. Láttam, hogy az ideküldött és általam némi pénzsegéllyel ellátott néhány iparos már serényen dolgozik, és mindannyian házi dolgaik rendezésében szorgalmatoskodnak, és a kaszálási munkákra is készülnek.

Innen estefelé Hodságra utaztam tovább, útközben meglátogattam Nemsacz pusztát, amely Filipova és Hodság területe közt van és Berkasseva pusztával együtt egy harmad részben Hodságnak van bérbeadva évi 216 frt 40 kr. és a termés hetedrészéért, a többi két harmadrésze pedig Vassonith László és Andreovith Döme kereskedőknek van bérbeadva évi 540 frtéért. Ugy találtam, mint fentebb már említettem, hogy Berkasseva puszta a legjobb talajjal és kiváló jó kaszálókkal bir. Minthogy pedig Hodság már majdnem erején fölül van betelepítve, és a népesség száma a gyermekek sorából évenként még szaporodik, így az igásmarha és a tehének száma is, s így ezen helységnek nagyobb területre volna szüksége: azért alázatosan indítványozom, hogy, amint fentebb Berkasseva pusztát Filipovával tanácsol-

tam egészen összeolvasztani, így Nemsácz puszta is Hodság határához csatoltassék. Az így nagyobbított terület felméréséből ki fog majd tűnni, vajjon és mennyire lesz ez a mostani hodsági népnek elegendő.

Következő napon, június 22-én azt láttam, hogy a hodságiak nemcsak az oda küldött egész meszet beoltották, hanem roppant sok homokot is hordtak az építendő templom helyére, valamint hogy a tégláégetésben és az építőfa összehordásában is nagyon serénykednek. Ezután távozásom közben is még megnéztem a hodsági határt, s meggyőződtem, hogy a földművelésre igen alkalmas és termékeny, erdőséggel elegendően el van látva és, mint-hogy a Mosztonga, egy majdnem vesztég álló patak is húzódik azon át, a marhá itatásra és a kaszálók minőségére is minden előnnyel bír.

Innen ismét Bukin falura folytattam utamat, amelynek területe hasonlóan mind a szántóföldek és rétek jelenségére, mind az erdők előnyös helyzetére nézve bármely mással bátran kiállhatná a versenyt. E falu határa azonban némileg szűk, s minthogy itt még 20 kath. rácz család is van, akik szokásuk szerint minden rend és marhapásztor nélkül élvén, marhájokat össze-vissza a (kalkaturákban) nyomásokban kóborolni engedik, s így a németeknek sok kárt okoznak, kívánatos volna, hogy ezen kath. ráczok jó szerrel rábirathatnának, vagy az uradalom rendelné, hogy maguk nemzetiségű és vallásu más falura költözzenek, amilyen falu a bácsai kamarai kerületben még több és pedig elegendő földdel ellátva található. Így helyöket több német családnak engedhetik át. A templom e faluban elég terjedelmes, a kincstár költségein szilárd anyagból legújabban épült; a lakosság nemesak buzgó plébánóssal, hanem egy ügyes sebésszel (chirurgus) is vizsgáztalódhatik; utóbbi minden határozott fizetés nélkül itt helyben és a szomszéd helységekben kínálja szolgáltatát készségesen és eredménynyel.

Minthogy a telepítésnél a leglényegesebb kívánalmak egyike a fának előteremtése: elhatároztam a bácskai kamarai kerületnek a Duna mellett elterülő erdőit Bukintól Apatinig megtekinteni. E részből már előbb irtam

Friberth palánkai tiszttartónak, hogy minden faluban, amelyen át fogok menni, előfogatokat rendeljen és engem az ő kerületében levő minden erdőbe elvezessen. Ez Bukinban már reám várván, másnapon reggel Murgas pusztára vezetett ki, amelynek szántóföldnek használt csekély részét Plavna kamarai falu a termés heted részén kívül még évenként 40 frtért bérben tartja; a többi mind erdővel van borítva. — Mielőtt még Murgas pusztára értem, bizonyos Lorenzinek nevezett csekély földrészen mentem át, amelyet sem a kamarai puszták, sem a dűlők között nem találtam följegyezve s csekélyisége miatt csakis dűlőnek vehetni. Ezt tényleg a bukiniak használják minden haszonbér nélkül, minthogy a falu területével már egybeolvadt.

Innen tehát először léptem az említett Murgas pusztára és ebben igen szép és régi tölgyfaerdőket találtam a legnagyobb fákkal telve, de nagyon meg vannak kímélve. Csekély véleményem szerint talán jobb volna, ha ezen régi és sűrű erdőkben, melyekben most egy fiatal fa sem található, évenként egy-egy rész kivágnának, hogy így az öregségtől már korhadó fák egy újabb termésnek adjanak helyet. Mert a korukat már elért fák többé nem lesznek jobbak, hanem lassankint romlanak; s nincs is szebb erdő és jobb erdővágás, mint ahol mindenfajta fák, érettek és fiatalok vegyesen láthatók. A murgasi erdők mellett vannak a plavnaiak, melyek az előbbiekkal mindenben egyformák, kivéven, hogy nem annyira sűrűek; itt is a legszebb tölgy és eser (*quercus et robur*) természetű. Ezen erdőből kijutva Plavna faluba jöttem, melyben kath. rácok laknak s mely csak kis határral bír. Innen felváltott lovakkal ismét a plavnai erdőkön át a bogyan i erdőbe értem, mely kevésbé sűrű és nem oly szép fákkal dicsekedhetik. Erre balfelé a szintén kath. rácoktól lakott kised Bogyan falu mellett elhaladva, egy körülsáncolt kis erdőbe léptem, amely az ottani zárdában lakó görög keleti kalugereké, s ezen erdőn túl Vaiszka faluba értem, melyben hasonlóan kath. rácok laknak, és amely egy már nem annyira megőrzött erdővel van bekerítve.

Vajszkában gyorsan megebédelvén, Karavukova faluba jöttem, amelyben görög keleti rácok laknak s mely erdők és nádasok között a Duna mellett feküdvén, ezelőtt zsványok hires fészke volt. Közvetetlenül e mellett más falu van, Uj-Karavukova, amely csak 8 év óta kath. magyarokkal telepítettett. Itt azt láttam, hogy az új telepek közül egyikén sem volt annyira elhanyagolva a földmívelés és az építés, mint itten; de minthogy különben azt is láttam, hogy a Duna mellett lakó magyarok tulnyomóan halászattal foglalkoznak, ellenben a földek felé a síkon lakók jobban földmívelésre adják magokat: azért célszerűbb lesz őket innen Doroszló és Veprovác új helységekre vinni vagy nekik Paesér pusztában új falut telepíteni; az itteni rácokat pedig szintén el kell vinni s pedig Sztanistity új faluba. S így az egész karavukovai határt egy új, tisztességes német falu számára kell fenntartani.

Ezután a már nagyon pusztított karavukovai erdőn utaztam által, itt-ott elszórva s már korhadó cserfákat láttam nagy számban heverni, ezen hibát a szöntai erdőben is vettem észre; mert a rácoknak már szokásává lett, hogy csekély szükségre is 3–4 fát vágnak ki, s azokat aztán a földön hagyják heverni.

Itt befejeztem az erdőlátogatást; később felemlítem mind ez alkalommal, mind általában a bácskai kerületi erdők körül tett tapasztalataimat, és előadom azon módot, miképen lehetne véleményem szerint ezeket szaporítani és célszerűen megtartani.

Késő este érkeztem meg Apatinba, ahol jun. 24. és 25-én a bevándorlóknak időközben megérkezett 13. szállitmányát találtam, s melyet szokott módon fogadtam és az illető helyekre szétküldöttem. Eközben különböző helyekről különféle panaszok jutottak hozzám lopásról és egyéb kihágásokról; ezen esetek magvizsgálásával és elintézésével foglalkoztam, midőn végre jun. 25-én a régvárt telepítési tisztartó Fuchs is megjött, akinek hosszas késedelmezése miatt magamnak kellett magánirnokaimmal és embereimmel a bevándorlók körüli számtalan

utánjárást, felügyelést, számadást és irodai teendőt végeztem. S őszintén bevallhatom, hogy az általa mmindjárt működésem kezdetén telepítési ispánnak kinevezett Regensburger (aki mint elbocsátott őrmester előbb a katonabevándorlókat kísérte volt Apatinba) nagy szorgalma, ügybuzgósága s fáradhatatlan tevékenysége nélkül alig érhettem volna el azon eredményeket, melyeket különben elérnem sikerült.

Mihelyt tehát az említett Fuchs tisztartó megérkezett, őt az általam már megvásárolt és felkészített lakásába vezettem Apatinban, és a telepítési ügykezelésbe úgy beoktattam, hogy magam már nyugodtabban fordulhattam más dolgaimhoz és bátran Apatinból is távozhattam.

Aközben megjöttek élelmi szerekkel terhelt tutajok is, melyeket Apatinban ki kellett rakni. S minthogy építő fában igen nagy szükségem volt, ezen tutajfákat megtekintve, azonnal építéseimre (amint a kamarai tanácsnak akkor már alázattal bejelentettem) lefoglaltam és amennyi ácsot csak kaphattam, mind munkára kirendeltem, hogy egyesített erővel a még hátralevő épületeket elvégezzék. S csakugyan, ha ezt és a megvásárolt régi apatini élelmi magazinumot nem használom fel, a telepítés körüli minden fárságom hasztalan maradt volna, s pedig épen az építőfa hiánya miatt; mert az eddig közhírré tett minden kir. pátensben világos szavakkal ingyen faházak ígértettek az új betelepülő földművelőknek.

Mindezt elvégezvén, és az apatiniak új házainak építését is elintézvén, miután a kalocsai érsek is másfél napra Apatinba jött, jun. 28-ig itt maradtam; jun. 29-én pedig újra Szt.-Ivánra mentem át, ahol először is az új házak tetőzésére adtam rendeletet; s minthogy láttam, hogy némelyek mostanáig sem látták el magukat szénával, mind a rétre parancsoltam, ahol a telepítési ispán által mindeniknek külön egy darabot mérettem fel és osztattam ki kaszálásra. S mindnyájan másnap személyes jelenlétben hozzá is fogtak a munkához. Ezután július 1-én Új-Koluthra hajtottam s innen Bezdnára, ahol azon és a következő napon mindent, amit Szt.-Ivánban is, el-

rendeltem, és azonnal el is végeztem. Mégis volt itt, amint később hallottam, néhány hitványabb, akik lekaszált szénájokat mindjárt másnap eladták s így mintegy önként mondtak le azon reményről, hogy marhát-fognak kapni és eltarthatni.

Új-Koluthban azt tapasztaltam, hogy az idekődött telepedők közül már ketten régi házakat vettek magoknak, más öt pedig ép annyi új házat épített magának, mások ismét házhelyeket adattak maguknak, egy szóval, hogy a telepedés itt szépen halad.

Eközben még július 2-án Apatinba visszatérve, Pozsonyból azon hírt kaptam, hogy már kevés elbocsátott katona jelentkezik. S minthogy a bácsi kerületbe bevándoroltak már helyeikre beosztattak és szükséges eszközökkel is elláttattak; s minthogy itt az építés körül is most más teendőm nem volt, s ha valamire épen szükség találna lenni, azt a már megérkezett telepítési tisztartó is elintézheti; azért elhatároztam, hogy egyelőre a nagyobb és az erdőktől távolabbra eső pusztákat is meglátogatok, és hogy még a marosi kincstári kerületbe is átlátogatok. Előbb még meghallgattam az előlegért folyamodó telepedőket, s akik kérelmüket alapos okokkal támogatták; azokat felsegítettem; a telepítési tisztartót pedig némi utasítással és pénzzel láttam el, hogy szükség esetében belátása szerint maga is mérsékelten segíthesse a megszorultakat.

Mindezt elintézvén, július 4-én Apatinból elutaztam és Zombórra átmenvén, Redl adminisztrátorral is a végzendőt elintézvén, jul. 5-én még napfelkelte előtt elindultam és Ósonoplára értem, amely falu 12 évvel ezelőtt magyarokkal és kath. ráczokkal telepítettett. Ezen falu határa igen tág és termékeny ugyan, de még nagyon el van hanyagolva; az utczák szabálytalanok, a házak rend nélkül s nagyrészt igen hanyagul vannak építve; azért átutaztamban nagyobb szorgalomra és rendszeretetre intettem a népet. Észrevettem még, hogy maguk határában nagy mennyiségű juhokat tartanak, és hogy már szép szőlőket is ültettek,

melyeknek szaporítására annál inkább búzditandók, mert a bácsi kerület különben is évenként roppant sok bort kénytelen vásárolni.

Innnen utamat D o l o v e pusztára folytattam, amely közvetlenül a csonoplai határral szomszédos; azért is ezek a septima és évi 150 frtért bérben is tartják. Mint-hogy azonban a csonoplai határ oly terjedelmesnek látszik, a felmérés és mérnöki rajzból ki fog tűnni, vajjon ezen pusztá a nevezett falunak igazán szükséges-e, vagy nem? és vajjon nem volna-e jobb ide is új falut telepíteni? Mert midőn valamely község erején túl bir földterülettel, ez elhanyagoltatik és az uradalmi jövedelmek a lucrum cessans-ból jelentékenyen megrövidítetnek. D o l o v e pusztának termékeny talaja van és igen szép, de némely helyen lapos rétjei; fában pedig szűkölködik.

D o l o v é b ó l B a c s é r a (rendesebben P a c s é r) pusztára jöttem, melyet zomboriak évi ezer frtért haszonbérben birnak. Ezen pusztá a bácsi kamarai kerület összes pusztái között a legnagyobb. Talaja elég termékeny volna, hanem vízhiányban szenved, úgy hogy csak a hosszúra nyúló völgyben lehet forrásokra akadni. Azért véleményem szerint úgy lehetne ezen pusztát legczélszerűbben értékesíteni, ha emelkedettebb része egy új erdő ültetésére tartatnék fen, a völgy melletti része pedig káthol. magyar családokkal telepítették be. Minthogy ott nemcsak jó víz, a legjobb rétek és földművelésre igen alkalmas föld van, ott nemcsak népes falu élhetne meg, hanem számos marhát is tarthatnának; a köznek pedig azon haszna volna ebből, hogy — míg most C s o n o p l á t ó l S z e n t M á r i á i g (azaz S z a b a d k a) nemcsak semmi falu, de tisztességes ház sincsen — ezen közbeeső új falu az átutazóknak nagy kényelmére és nagyobb biztonságára szolgálna.

B a c s é r b ó l — jóllehet itt pihent lovakat kaptam — mégis csak két hosszú óra mulva, déltájban érkeztem S z t. M á r i a városba. S minthogy a városi tanács teljes számban fogadott engem, előadtam nekik, hogy — minthogy pusztáikban elszórva különben is hasztalanul nagy terje-

delmű allodiái vagy szállásaik vannak, — ezeket a közjó iránti szeretetből is a királyi utak mellé összevonják s belőlök falvakat alakítsanak. Iparkodtam őket meggyőzni arról is, mily hátrányos dolog az, ha földeiktől oly távol (t. i. a városban) laknak, és birtokuk így elosztva idestova elszórva van; továbbá mennyi kára van a város koresmajövedelmére nézve, ha a távolabbi szállásokon laknak. Hanem amint itt, (t. i. Szabadkán) csak a gazdagabbak vezetik a népet, és kiváltságaikban elbizakodva alattvalói kötelezettségükről mintegy már megfedkeztek; így a tanácsomra és szavaimra sem akartak hallgatni. Minthogy azonban az átvonuló katonaságra is igen terhes az ut, mert Csonoplától egész Szegedig az említett Szt.-Mária városon kívül egyetlen lakott hely nincsen, következésképen ezen városból a távolság bármelyik irányban 5—6 postai mföldet tesz. Ezért alázatosan úgy vélem, említett Szt.-Mária városnak meg kellene parancsolni, hogy saját határában a Szeged felé vezető ut mentében 1 vagy 1½ óra járásnyira két falut telepítsen s pedig azon biztosítással, hogy e miatt kiváltságaik értelmében semmi új és nagyobb földesuri terhekkal nem fognak megrovatni.*) S véleményem szerint egyik falut Bajmók, a másikat Ludas nevű pusztájokra lehetne telepíteni. Szt.-Máriában Kovács kamarai mérnökkel is találkoztam, akit ilderendelttem volt, s aki nekem nemcsak munkálkodásának haladásáról tett jelentést, hanem kész térképeit is bemutatta. A többi között láttam Katymár falunak és az ottani lakosoknak bérbeadott Sára pusztának térképét is; s minthogy maga a katymári határ is e falunak teljesen elegendő, s ez a Sára puszta nélkül is minden baj nélkül megélhet: ezért már biztosak voltunk, hogy ha ezen Sára puszta a betelepítendő új Sztanisityhoz csatoltatnék, ott roppant nagy rác falut lehetne alakítani. Ezután arról értekeztünk, hol és miképen kell távollétem alatt a felmérés munkáját folytatni.

Erre utamat Szeged felé oly sietséggel folytattam,

*) Szabadka akkor szabadalmazott mezőváros volt.

hogy az ut felében nyílt mezőben váltott lovakon még az nap Szegedre érkeztem.

[Szegedről Makóra s innen tovább utazott a Maros mentében Becsére (értsd: Pécskára) és Aradra*); innen a kamaraelnöktől felszólítva visszatért s jul. 15-én a temesi Bánságon át a bácsi kerületbe sietett vissza, úgy, hogy julius 17-én reggel már Kulára érkezett és itt a tisztartóhoz szállott.]

Mint hogy tudtam, hogy Kula körül néhány nagyobb pusztá van, azért e napon csak a dűlőfélben levő templomocskát és a díszes sörfőző házat látogattam, másnapon, jul. 18-án a kulai tisztartóval Veliki (Nagy-) Hegyes pusztára mentem ki. Ezen pusztá bizonyos Raskovicz Dávidnak van bérbeadva évi 600 frtért, talaja ugyan jó, hanem kissé magas; úgy, hogy csak a völgyekben lehet vízhez jutni. Terjedelme különben elég nagy, és majdnem az egész pusztá hosszában egy völgy húzódik át, amelyben és amely körül igen termékeny kaszálók vannak. S jóllehet erdtől igen távol esik, mégis nem látszik alkalmatlannak a betelepítésre, már azért is, mert Kulától Szt.-Mária és Szeged felé az új magyar Topolya falun kívül egy lakott hely sincsen; s ezen Veliki-Hegyes pusztá a Kula és Topolya közötti útnak éppen közepében van. Azért alázatos véleményem az, hogy ha majd egykor a telepítésre még alkalmasabb pusztákra elegendő lakosság lesz szétosztva, ezen pusztán is új falu telepíttessék s pedig a topolyai utnak éppen közepében. — Veliki-Hegyesből Mali- (kis) Hegyes pusztára mentem át, amely avval határos és Bogdanovics Mihály és Lázár újvidéki polgároknak évi 500 frtért van ez évben bérbe adva. Fekvésére és minőségére e pusztá az előbbivel mindenben egyenlő, terjedelme azonban neve után ítélve kisebbnek látszik. Ezt is be lehet telepíteni, azonban nem oly sürgetős; mert minden közutól távol van. A munkába veendő felmérés fogja kitüntetni, mennyi sessiót foglalhat magába az egyik és a másik pusztá.

Következő napon, jul. 19-én az említett kulai tisztartóval korán reggel Bresztovács pusztára hajtottunk,

*) Ezen ut vinegyénket nem illeti, azért e helyen mellőzhetjük.

amely felerészben a nem régen telepített Keresztúr falunak a septima és 146 frt 50 den.-ért van bérbe adva. Azt vettem észre, hogy ezen pusztá alacsonyabb fekvése mellett egyedül a tűzifától eltekintve a telepítésre szükséges minden egyéb feltételnek megfelel; mert elég terjedelmes s igen termékeny talajjal és jó vízzel bír. Csak azon kétségem van még, vajjon az új Keresztúr, amely igen sok görög egyesült vallású ruthennel van betelepítve és a kincstárnak igen gazdag dézsmát és az egész bácsi kerületben talán a legnagyobb korcsma-jövedelmet adja (1762-ben az itten kimért bor, sör és pálinkáért 3241 frt 36 kr. jövedelem volt), a neki bérbe adott fél pusztát nélkülözheti-e vagy nem? Ezt pedig előbb nem lehet tudni, míg a keresztúri terület ezen falunak kibérelt Egyes pusztával együtt és ezen Bresztovác pusztá is felmérétek, és ezen területek térfogata ismeretes lesz.

Bresztovác pusztáról a vele határos Birvala pusztára mentünk által, amely minőségre az előbbivel mindenben egyenlő, terjedeleme pedig, amint nekem látszott, kissé nagyobb. Minthogy azonban ezen pusztá a vepróváci új telepnek a septimán kívül évi 450 frtért van bérbe adva, és ezen falu, mint alább következik, már nagyon népes: azért e pusztát véleményem szerint addig kell a falunak meghagyni, míg a mérnöki felvétel ki nem deríti, vajjon az fölösleges-e vagy nem?

Birvala pusztáról az említett Vepróvác községbe mentem. Ez csak három év óta magyar és szláv néppel annyira van megszállva, hogy már 130 ház van itten; azért is saját területek nem volt elég és Birvala pusztát is át kellett nekik engedni; s reményem, hogy ha majd a felmérés után az derül ki, hogy e két terület nagyobb számú lakosságot is képes befogadni, az is könnyen lesz szerezhető. Egyébiránt e községnek már saját lelkésze van, a templom azonban kicsike és csak vert falakból van készítve úgy, hogy annak idejében majd itt is nagyobb templomot kell építeni.

Vepróvácból a fentemlített Egyes pusztára

mentem; de minthogy ennek csak egy részén mentem át s ez az említett Keresztur falunak elkerülhetetlenül szükséges, különben is betelepítésre nem alkalmas; elég legyen erről csak annyit említeni, hogy az előbb felsorolt földekkel egyenlő fekvése és földminősége van.

Innen Filipova új falun által Bresztovác falura hajtottam, amelyet görög szertartásu rácok laknak, akik legnagyobb részt igen jól megélhetnek; mert saját területekön kívül Alsó-Gákova pusztát és a Katalin nevű dűlőt, sőt még Prakája pusztának negyed részét is bérbe vették. — Innen Katalin dűlőn át Sztapári falura mentem, amely csak 12 évvel ezelőtt ráé lakossággal telepítettett. S minthogy ezen új helység az egyedüli rác falu, amelynek rendezett utcái és sorban épült házai vannak: az egész bácsi kerületben nincsen több ilyen szép rác falu; de országos és földesuri jövedelmek dolgában is a zombori kerületben párját ritkítja. S jóllehet e falu határa nem igen termékeny; minthogy azonban a lakosság ezenkívül a nagy lélekszám miatt Oblitza és Preradivith pusztákat is bérben tartja, mind magok, mind marhájok eltartására elegendő földbirtokkal vannak ellátva.

Sztapárból Oblitza pusztán át Zomborra folytattam utamat. Oblitzát mint említém, a sztapáriak bérelték ki a nónán és dézsmán kívül évi 140 frtért; területe nem igen nagy, de a sztapárinál termékenyebb, és betelepítésre nem szánható, mert a sztapáriaknak, ameddig annyian e faluban vannak, okvetetlenül szükségök van rá.

Következő napon jul. 20-án Zomborból Kupuszinán át Apatinba tértem vissza. Kupuszina 11 évvel ezelőtt magyarokkal, tótokkal (slavis) és dalmatákkal (dalmatis) telepítettett, van temploma és saját lelkésze. S jóllehet e falu határa a Duna és mocsárok közt terülve el, igen gyakran elöntésnek van kitéve és a vizek által nagyon meg van szűkítve; mégis annyi nép tódult már oda, hogy a falu összes határa mégis alig elégséges mindnyájokat eltartani, ellátni (jóllehet a falu területéhez Kis-Bresztovác pusztá Runyanin kis pusztával és Aranyos kis pusztának egy részével hozzácsatoltott.)

Minthogy azonban ninesen mód arra, hogy nekik nagyobb földterületet lehessen adni, s ők sorsukkal meg vannak elégedve: csak ezen földeknek háborítatlan birtokában kell őket hagyni és csak a bozótnak szorgalmasabb irtására buzdítani, amely a határnak egy részét még ellepi.

Jul. 20-án Apatinba visszaérkezve, minthogy már Pozsonyba kellett felutaznom, elvégeztem még mindazt, amit távozásom előtt elrendezni s elintézni kellett. S minthogy elutazásom előtt mindazon helyeket, ahová új telepedőket küldöttem, még egyszer meglátogatni szándékoztam, felkértem Redl tanácsos és adminisztrátor urat, hogy jul. 22-én éjjelre Doroszlóra jöjjön s innen velem az illető helyeket bejárni szíveskedjék. Én azalatt, jul. 21-én, az Apatinban lakó összes ez évi új telepedőket összehivattam, s miután némelyeknek a még szükséges pénzsegélyt megadtam, mindnyájokat figyelmeztettem hogy Istent mindig szem előtt tartván, az uradalomnak és ennek fölējök helyezett tisztviselőinek az illető tiszteletet megadván, mind az Isten áldását, mind az uradalom segélyét annál biztosabban fogják tapasztalni s serény munkálkodásuk bőséges jutalmát várhatják.

Szabad legyen már e helyen Apatin várost is, a melyben oly sokáig állomást tartottam, leirnom. Ezen esinos város csak 13 évvel ezelőtt kezdetett a mélt. gróf és jelenlegi kamarai elnök kegyes rendeletére telepíttetni. Minthogy ennek területén azelőtt Buksinovács híres rablófészek volt, az elnök ur rendeletére más új német falut, Apatint kellett ide telepíteni és az által a buksinováciakat nyomról-nyomra szorítani, hogy innen a nekik kirendelt fenemlített Sztapári pusztára költözzenek át. Minthogy azonban Apatin határa nemcsak igen termékeny, a Duna mellett fekszik és jó legelővel, valamint erdőkkel is jól el van látva: rövid idő alatt annyi nép is tódult ide, hogy most már 500-nál is több háza van. S minthogy a kinestár költségein itt díszes templom és kényelmes paplak is épült; ezen különben is vallásos érzelmű nép a plebános ellátására annyit adózott, hogy az mindig két káplánt is tarthat és kell is tartania. S mint-

hogy a jelenlegi plébános igen buzgó férfi, be kell valanom hogy az itteni isteni tisztelet nagyobb városoknak is mintául szolgálhat.

Az ide telepedett sok nép között sok iparos is találkozott; a kir. kincstár e miatt néhány évvel ezelőtt kiváltságokat eszközölt ki ezen helységnek, s így e falut mezővárossá tette. Minthogy azonban észrevettem, hogy az apatini határ annyi földműveléssel foglalkozó lakosoknak épen nem elegendő; másrészt ezen város felvirágzására szolgálna, ha több jobb tehetségű iparos vonathatnék ide és találna itt megélhetési módot: azért mindkét részre hasznosnak, sőt szükségesnek vélem, hogy a marhával jól ellátott földművelőkből néhányan más nagyobb határral bíró helyekre, vagy újból telepítendő pusztákra menjenek s házaikat az új iparosoknak adják el. Az így felszabadult földek és rétek a többiek között osztathatnának szét könnyebb megélhetésökre, és az iparosok is mesterségök után élhetnének.

Az iparosokat illetőleg, voltak itt már elegendő számban szabók, cipészek, lakatosok, kovácsok, bognárok, asztalosok, üvegesek, pintérek, takácsok, szíjgyártók, kötelesek, harisnyakötők, sütők, kalaposok, kosárfonók, esztergályosok; ezekhez ezen évben is néhány más mellett még három sziléziai takács, egy timár, szappanyos, puskaműves és egy könyvkötő is járult. Ezen utóbbit minden szükségessel annyira elláttam, hogy a falvak igényei szerint nemcsak könyvkötéssel, hanem könyvkereskedéssel is foglalkozhatik, és tisztességesen megélhet. Néhány más jobb iparost azért hagytam itt hátra, hogy lassankint megerősödvén, idővel saját házakat vegyenek, s így Apatin egy igazi városnak képét nyerhesse.

Nem hallgathatom el az apatiniak azon kérelmét, melyet nemcsak otlétemkor, hanem azóta is ismételték, mely szerint a magas kamarai tanács, amely oly díszes templom és paplak építése által e város díszítésére már annyit áldozott, még egy toronyórát is szerezni kegyeskedjék. Minthogy a városiak ezen kérelmök által azon kényelmen kívül, hogy az iparosok, munkások s napszá-

mosok az órát tudják, arra is törekszenek, hogy tűzvész elkerülése végett éjjeli őröket is tarthassanak, akik e terjedelmes helységben az órákat kikiáltásák: azért a magas kamarai tanács kegyébe ajánlom e kérvényt.

Ezen mezővárosból jul. 22-én korán reggel elindulván, Uj-Szent-Ivánra mentem. Itt még egyszer megtekintettem az új épületeket és az új lakosoktól. — hozzájok tartott intelnék után mint Apatinban — elbucsúztam és estefelé Doroszlóig haladtam, ahonnan Redl tanácsos urral másnap reggel, jul. 23-án Bácsón által Bukinra, jul. 24-én pedig Hodságon át Filipovára tértünk vissza s az új lakosságot szorgalomra és józanságra intettük. 25-én Veprovácson át Prekája pusztá látogatására mentünk ki, amely akkor egy negyedrészen Bresztovác falunak volt bérbeadva a termés hetedrésze és évi 75 frtért; a többi háromnegyedrésze Parcetics Miklós zombori tanácsnoknak volt évi 450 frtért kibérelve. Minthogy ezen pusztának mind szántásra, mind rétekre és legelőkre igen alkalmas földje van és jó vízzel is van ellátva: azért ez is annak idejében körülbelül 80 házból álló középszerű faluvá telepíthető, amelynek Zombor szab. kir. város közelsége miatt természetményei s áruí számára alkalmas piaca lesz. A bresztováciak emiatt nem szenvednek majd földekben hiányt, mert saját területükön kívül Gákova pusztát és Katalina dűlőt birják bérben. — Prekája pusztáról Szamatvoricá pusztára jöttünk, amely minőségre nézve ugyan mindenben egyezik az előbbivel, de terjedelmére igen csekély. Most bizonyos sztapári lakosoknak, Vranaries Ivánnak és Jerkovic Arzennek van évi 350 frtért kibérelve. Az egész bácsi kerületben nincsen pusztá, amely a terület nagyságához mérve oly sok haszonbért fizetne. Csekélysége miatt egy legkisebb falura sem volna elégséges, azért telepítésre másképen nem alkalmazható, mint ha Prekája pusztá betelepítettvén, ennek népessége annyira szaporodnék, hogy ezen faluhoz még egy darab földet kellene adni, vagy ha a sztapáriaknak Preradovic helyett engedtetnék át annak idejében; amely esetben ezen Szamatvoricá pusztá mint

közvetetlen szomszéd az egyik vagy másik falu segítségére szolgálhat.

Szamatvoricáról Preradovics pusztára fordultunk, amely a termés hetedrészén kívül évi 400 frtért a Sztapáriaknak van bérbe adva, hanem e falutól nagyon távol esik. S minthogy ez mind szántásra, mind a legelésre és kaszálásra igen alkalmas földdel és mindenütt jó vízzel bir; a sztapáriaknak pedig az egész területre azért sincsen szükségök, mert — mint értesültem — bizonyos évi bérért állandóan idegen és dunántúli görögöknek sok marháját tartják itten; s ezen pusztá a többiek előtt annál is alkalmasabb volna, mert nemcsak közvetlenül a zombori határ mellett van, hanem mert ezen a Baja-Zombor-Pétervárad országot keresztül menne: azért alázattal azt vélem, hogy ezen pusztára mindenesetre falu volna telepítendő, ha a mérnöki felvételtől kiderülne, hogy a sztapáriak nélkül is meglehetősen; ha pedig az derülne ki, hogy a sztapáriaknak ezen pusztának egy részére okvetlenül szükségök van, lehetne talán ezen rész helyett az egész Szamatvoricá pusztát nekik átengedni, s ennek dacára az egész Preradovith pusztát letelepítésre kitűzni.

Innen végre este felé Zomborba visszaérve, a következő napon, jul. 26-án, Fuchs telepítési tisztartót nemcsak a K.) alatt mellékelt irott utasítással láttam el, hanem szóval is előadtam neki eszméimet és a telepítés körüli főbb teendőket. Azután a telepítésköltségekre szolgáló pénzalapot adtam neki át, valamint azon összeget is, a mely a földműveléshez szegődött porosz hadifoglyok jutalmazására szolgáló pénzből még kezeimben volt. Jobb tájékoztatás kedvéért a magam számadásait is közöltem vele. Egyéb dolgaimat is elvégezvén, jul. 27-én kezdtem utamat Zomborból Pozsonyba.

Ez utam alkalmával Redl kamarai tanácsos és jószágigazgató urral meglátogattam a telepítésre kitűzött fentemlített Brathievith és Gákova pusztákat és itt már nádat is láttunk összehordva és egyéb készüléteket építésre. Meglátogattuk azon földrészt is, amelyet Baka

pusztából ezen két említett pusztához okvetetlenül csatolni kell. S miután Bezdán és Uj-Koluth helységekben, jul. 28-án pedig Csatalja falun át a bácsi kerületet elhagytam; ezen helyek és földrészeknek reám bízott megvizsgálását és az igazán fárasztó telepítés munkáját ezen évre befejeztem, főlebbvalóim kegyes intézkedésére bízván, vajjon kell-e és mikor? a többi földek vizsgálatát is nagyobb nyugalommal folytatni.

S jóllehet a katonatelepedőknek a bekövetkezett béke folytán oly gyorsan és váratlanul beállott összecsődülése miatt, s minthogy azoknak elfogadása, beosztása, elhelyezése és utbaigazítása körül kivált az elején, egyedül és magánosan kellett mindent elintéznem, minden földterületek megtekintését s megvizsgálását is nem végezhettem be; minthogy mégis e bácsi kerületet már többször láttam, s különösen 1756-ban, amidőn mint kamarai kir. biztos voltam ide kiküldve, futólag majdnem minden helységet meglátogattam, s így a most megvizsgált pusztákon kívül mások is előttem igen ismeretesek: azért még néhány más pusztának leírását is, amelyek az én alázatos véleményem szerint telepítésre igen alkalmasak, véltem e helyen közlendőnek.

Az elsőrendű puszták egyike Kula pusztája, amely most Kliegl bátaszéki inspektornak évi 660 frtért van bérbeadva; mert az nemcsak a legtermékenyebb föld, kitűnő kaszálóval és legelővel és jó vízzel ellátva; hanem egyszersmind oly terjedelmes, hogy könnyen befogadhat 200 családot is. S jóllehet erdőktől kissé távolabb fekszik, mégis az említett termékenysége miatt azon három előnynek örvend, hogy 1. a főut e pusztán megy át, 2. hogy Zombor várostól csak egy jó órányira van, s így természetményeit könnyen elárúsíthatja; végre 3. hogy a Telecskának nevezett emelkedett földhátán, amely e pusztán keresztülhúzódik, szép szőlőket is lehetne ültetni. Emellett van egy másik pusztája, Kernyája, amelyben most az uradalmi marhának egy része tartatik. Ezen pusztája a termékenységre és az előbb említett előnyökre nézve Kula pusztával egyezik, területére nézve pedig ki-

sebbnek látszik; mégis ha az uradalmi marhára nem okvetetlenül szükséges, itt is egy 150 családból álló falu könnyen megállhatna.

Ó-Morovica pusztá most tényleg Vojnic Lukács és János és Rudics Tamás szentmáriai lakosoknak évi 505 frtért van bérbeadva; Szent-Mária városnak határa és Bacsier (értsd: Pacsér) pusztá között van, amely utóbbival a fekvésre és talajra nézve majdnem teljesen egyenlő, területre azonban sokkal kisebb. S jóllehet némely helyen vízszükségben szenved, mégis a nagy völgyben, mely az egész pusztán áthúzódik, mindenütt jó vízzel s igen szép kaszálókkal dicsekedhetik; úgy, hogy ezen pusztá is annak idejében a nála még szerencsésebbek után szintén telepíthető.

* * *

Ezekben bevégezván a helységek és puszták fekvéséről s állapotáról naplószerűen vezetett alázatos jelentésemet; most, hogy a magas kamarai tanácsnak tudomása legyen arról, mily haladást tett a bácsi kerületben a telepítés ügye ezen évben: mellékelem L) alatt a részletes kimutatást, melyből kitűnik, hogy csak jan. 1-től jul. 15-ig önként s a kir. kinestár minden költsége nélkül 702 fej jött ezen kerületbe és telepedett itten le; egy másik M) alatt mellékelt kimutatás a kamarai tanács által ide küldött 726 egyénről szól. S így összesen 1428 fej telepedett meg újabban a bácsi kerületben; ezekhez számítandók még mindazok, akik jul. 15. óta dec. végéig részint külső Ausztriából és a Reichból vándoroltak be, részint más-honnan a kamarai tanács által utasítottak ide, vagy akik maguk ezen ország más részeiből jöttek ide át.

Az O) alatt mellékelt kimutatásból kitűnik, hogy az általam az elnök úrnak indítványozott és általa kegyesen helybenhagyott nősülési jutalomnak azon eredménye volt, hogy jun. 1-től dec. végéig a bácsi kerületbe küldött nőtlen új telepedők közül már 54 megnősült. S minthogy a házasság nemcsak nem utolsó eszköze a telepítésnek, hanem az illetőket annál jobban a helyhez köti: alázatosan kérem, hogy a kamarai tanács kegyesen megengedni

méltóztatnék, hogy ezen nősülési jutalom továbbra is kiadathassék nemcsak a nőtlen új jövevényeknek; hanem mindazoknak is, akik e kerületbe érkeztek napjától egy év lefolyása alatt egy szintén kamarai alattvaló hajadont elvesznek és e kerületben letelepednek.

Ezen alázatos felterjesztésem után még a telepítés ügyére és ezen bácsi kamarai kerületre vonatkozó némely észrevételt kellett csatolnom részint tudomásul-vétel végett, részint pedig kegyes elhatározás és elintézés végett. S pedig

1. Az eddig mondottakból kitetszik, hogy a bácsi kerületben igen alkalmas és terjedelmes területek vannak, amelyek tömérdek sok új népet fogadhatnának be, csak arra kell törekedni, hogy elegendő számú népet a külső országokból be is lehessen édesgetni. Ezen teendő azonban sem reám ne bízassék, mint aki különben is nagyon el vagyok foglalva; sem maga a kamarai tanács ne végezze ezt, mert külső országokban és oly nagy távolságra eredménynyel nem működhetik; hanem valamely megbízható egyénre kellene azt bízni azon vidékekben, ahonnan a népet behozni elhatároztatik.

2. Minthogy minden puszták, amint említettem, 1765. évi szt. Györgyig még bérbe vannak adva, már most kellene meghatározni, mely puszták és mily sorba telepíttessenek meg ezen 1765. évben? hogy a bérlők már idejében 1764. évi szt. György körül figyelmeztethessenek, hogy marhájok számára más helyről gondoskodjanak. Azonban vigyáznunk kell, nehogy több pusztát tartsunk vissza, mint a mennyit betelepíteni remélhetünk, nehogy a telepedés nem sikerülvén, a haszonbértől is meg legyünk fosztva. Alázatos nézetem szerint úgy kellene eljárni, hogy a betelepülő nép számát ismervén, a jövevények mindenekelőtt az új telepítvényekre vagy a telepítettnek kezdett helyekre, így G á k o v a pusztára is küldessenek oly számban, amennyien ott könnyen megélhetnek. Ezen helyek megtöltése után pedig (amint említettem) S z t. - I v á n b ó l és K a r a v u k o v á b ó l a rácok S t a n i s i t h r a, a magyarok pedig az említett K a r a v u k o v á b ó l D o r o s z l ó r a és

Veprovácra vagy más magyar helyekre menjenek át. Ha ez megtörtént, Stanisith rácokkal, mindkét Karavukova és egész Szt.-Iván németekkel, Bacsér pusztá pedig magyarokkal telepíttessék. Továbbá ha ezen helyek megteltek, azután Puszta-Kula pusztára németek, Gajdobra pusztára németek vagy magyarok tétessenek. Ha pedig az uradalmi marhaállomány vagy megszüntetnének vagy más helyre áttétetnék, akkor Krusevlye és Gákova pusztából valamint Kernyaja pusztából két szép falut lehetne alakítani, így Prekaja és Preradith pusztákból is más két középszerűt. Ha ez megvan, újra két falut lehetne telepíteni s pedig egyet Veliki-Hegyes pusztára, egy másikat kisebbet Ó-Morovica pusztára a szt.-Máriai határ felé.

Minthogy pedig 3. az 1764. év már közel van, és a pusztáknak már fenemlített bérbeadása miatt csak Gákova és Bratyevith puszták telepíthetők, és más telepíttetni kezdett helyekre is a terület nagyságához képest még több nép is tehető; azért ezen 1764. évben előzőleg oly intézkedéseket tartok szükségeseknek, hogy 1765. elején nemcsak elegendő épületfa és nád és vas szerszámok készletben legyenek, hanem hogy az asztalosok, lakatosok s üvegesek által jó sok kaput, ablakot még tetőt is készítsenek, hogy aztán az új telepedők ezen már kész részleteket bizonyos határozott ár mellett megszerelhetvén, házaikat gyorsabban építhessék fel.

4. Ha a helységek a telepítésre ki vannak tűzve, ha intézkedés történt az oda telepítendő nép iránt, és az új építésekre is minden előkészület megtétetett; azt vélem, hogy a jövődő új falvakban más építési módot kell életbe léptetni. Mert eltekintve attól, hogy a mostani házak egy egész telkes gazda számára kissé szűkek; a kertek is hátulról úgy vannak egymáshoz kötve, hogy a gazdák, ha akarnak is, hátul nem csinálhatnak maguknak szérűket. Azért alázatos véleményem az, hogy jövőben az utcák tűzvész elkerülése végett is szélesebbre hagyassanak s pedig 25—30 ölnyre; a házak a rendezett utcák sorába építtessenek s 60 öl hosszúak s legalább 15 ölnyi szé-

lesek legyenek s fűzfákkal legyenek körülültetve. Az utcák a gákovai terv szerint egyszerű, kettős vagy hármás kereszt-alakban szabályoztassanak. S jóllehet ekképen a lakóhelyek nagyobb kiterjedése által a terület nagyobb része a helységre foglaltatik le, másrészt mégis haszon háromlik a lakosságra, amennyiben nagyobb kertjeikben, közvetlenül lakóházaik mellett lent, kendert, dohányt vagy török búzát (*triticum turcicum*) vagy más veteményt ültethetnek, vethetnek; azonkívül a tűzvész ellen is jobban védelmezhetik magukat.

5. Egy s pedig főakadálya a telepítésnek itten az, hogy ama helyek és puszták, melyek a Dunától kissé távolabbra esnek, mind az építő-, mind a tűzifának igen nagy szükségében szenvednek; jóllehet a bácsi kerületbe telepedő minden jövevénynek a kihirdetett királyi pátensek ingyen ígértek építőfát adni. Azért elkerülhetetlenül szükséges e hiányon minden uton-módon segíteni. E részben úgy lehet segíteni, ha elővigyázat mellett az alattvalóknak az uradalmi erdők némi haszonvétele engedtetnék, és ha a bélyei uradalomhoz tartozó némely dunai szigeten is mérsékelt évi haszonbér fejében hasonló történnék. Minthogy azonban ezen előnyben is csak néhány eme erdőkhez közelebb eső helység részesülhetne; igen szükséges lesz új erdők ültetéséről is gondoskodni. S minthogy ezeknek a Dunától kissé távolabbaknak és a puszták közepé táján kell lenniök, alázatos véleményem szerint (amint már előbb felemlítettem) ily erdő ültetésére főleg Bacsér pusztát kell kitűzni és itt a kísérletet megtenni; mert ezen pusztá oly terjedelmes, hogy egy jókora erdőt kivül idővel nevezetes falut is fogadhat magába. Ezen erdő ültetésére és más bácsi erdők fentartására vonatkozó nézeteimet alább fogom előadni.

6. Hogy a telepítés minden országnak előnyére szolgál, és hogy ott van a pénz is, ahol a nép van (*ubi populus, ibi obolus*) ezt nemcsak mi tudjuk, tudták azt elődeink is; s azért fölösleges annak hasznát és előnyeit e helyen felsorolnom. Azonban kamarai telepítésünk főtendőjét nemcsak az képezi, hogy minél nagyobb néptömeget

édesgessünk a kamarai birtokokra; hanem hogy ezen új telepek megélhetéséről is kellően gondoskodjunk. — A bácsi kerület talaja, amint tapasztaltam, mindennemű földi terményben igen gazdag; de nincsen mód arra, hogy a föld bőséges termése illő áron el is adathassék. Mert egyik földműves a másiktól nem szokott gabonát vásárolni; oly iparosok pedig, akik a földműveléssel nem foglalkoznak, e vidékben csak kevesen vannak. Azért a kamarai alattvalók termésöket oly áron kénytelenek eladni, amilyent a kereskedőknek azért adni tetszik. Nehogy tehát a nép túlnyomóan azon termékkel foglalkozzék, amelyet eladni nehezebb, arra törekedtem, hogy a különben fölös területnek egy része oly terményekre használtassék, melyekből nemcsak bőségünk nincsen, de amelyekről ez országban alig hallottunk is valamit. Felszólítottam az új telepedőket, akik között sziléziaiak is voltak, hogy a piro-sító buzér (*rubea tinctorum*, németül közönségesen Rõthe) és a festőcsülleng (*glastus* németül Waide) termesztését kísértsék meg. Némelyek nem idegenkedtek ettől, hanem a termesztés módját nem ismerték; azért báró Neffzern Benedekhez fordultam, akinek uradalmában tudtommal ezen festéknövényeket termelik, s kértem, hogy nemcsak azok termelés módjával ismertessen meg, hanem az azt elősegítő utakkal-módokkal is. S ez a királyi szolgálat felvirágoztatása iránti buzgalmában az O) alatt mellékelt levelében nemcsak kimerítő utasítást küldött, hanem egy gyakorlott s jártas emberét is akarta elküldeni, aki-nek közvetlen útmutatása mellett a dolgot azonnal el lehessen kezdeni. Minthogy pedig akkor a bácsi kerületből már el kellett távoznom, a dolog abbanmaradt; véleményem szerint azonban a kísérletet mindenesetre jó lesz megtenni.

7. Az új telepedőknek más alkalmas életmódot is adhatni, ha e bácsi kerületben egyszerűbb és finomabb kender szövet-készítési ipar hozatnék be. Észrevettem ugyanis, hogy némely helyen, különösen Hodságban oly minőségű és oly magas kender termesztetik, (Hodságban 13 lábnaál is magasabbra nőtt, ami alig hihető!)

úgy, hogy abból mindenféle szövet készülhet. Azért nem csak ezen helyről, hanem más kamarai helységekből is elhivattam a takácsokat és velök a dolgot megbeszélvén, előadtam, hogy ha a próba jól sikerül, a vastagabb szövetből (Zwilch) évenként 5000 és még több rőfnek megvételére kötelezem magamat. Erre több kísérletet tettek, ezek azonban nem sikerültek, mert a fonal nagyon tömött volt. Minthogy azonban e hiba nem a földből, hanem a kevésbé jó elkészítésből eredetnek látszott, bizonyos törőgépet szereztem nekik, melyben a kender jól elkészíthetetik; s az eredmény majd megmutatja, vajjon ama hibát ezzel megszüntethetjük-e? Ha az, amint reményelem, sikerül, sikerülni fognak ezen ipar iránti többi terveim is. Mert, minthogy e kamarai uradalomban oly sok német asszony van, aki a szövéshez ért, és már 100-nál is több különféle nemű takács található s ezek közt néhány igen ügyes sziléziai, akiknek Apatinban házakat és szerszámokat adattam: nem lehet kételkedni, hogy ezen ügy, ha csak kellő buzditásra és pártolásra talál, szép haladásnak fog örvendeni. Volnának még más iparágak is, melyeket egymásután hasonló eredménnyel lehetne és kellene behozni; nehogy azonban többféle kezdeményezés mellett könnyen egyik-másik dolog elhanyagoltassék, alázatos véleményem az, hogy különösen egy dolog iránt tegyünk kísérletet, s csak ha ez sikerül, haladjunk tovább másra. Ha majd a szövés (filatura) kellően gyökeret vert az alattvalók között, könnyű lesz a többi iparágakat is behozni.

8. A takácsok és más iparosok kérelmet adtak be aziránt, hogy a magas kamarai tanács nekik céhbeli szabadalomlevelet kieszközölni kegyeskedjék; mert fiaikat és árváikat és másokat, akik kívánják, mesterségökben oktatni szándékoznak. Azért, nehogy aztán a külső tartományokban kifogást tehessenek ellenök, midőn mint iparossegédek vándorolni mennek, ily szabadalmakra okvetlenül szükségök van. S a kir. Felség a magas kamarai tanács kegyes pártfogása mellett bizonyosan ingyen is fogja ezen privilegiumokat kiadatni ezen új népnek, amely az országnak is oly nagy hasznát előmozdítani ígérkezik.

Ha pedig, a várakozáson kívül, a szokott díjakat mégis le kell fizetni, azt indítványozom, hogy minden céh és iparág egy közös privilegiumba foglaltassék és abba Apatin irassék a céhek főhelyéül. Ide egyéb iparosokon kívül már két jeles kőműves és ácspallér is jelentkezett, akik itt akarnak letelepedni és mesterségüket folytatni. Ebből annál hamarabb azon eredményre is juthatunk, hogy (mint fentebb említettem) több mesterember fog Apatinba kíváncskozni, s ezek helyett a földművelők az újonnan telepítendő pusztákra fognak kiköltözni.

9. Minthogy pedig a földművelők ezen átköltözése nemcsak Apatin városnak, hanem magának a telepítés ügyének is nagy hasznára lesz, sőt szükséges is, ha minden újonnan telepítendő helységben a régi telepedők az építés módját és a telepítés egyéb ügyeit és szükségzeit már igen jól ismerik: azért alázatosan azt vélem, hogy ilyeneket azzal is kellene a pusztákra édesgetni, hogy 3 éven át a kontribució (országos adó), az előfogatok adása és katonatartás alól, 1—2 éven át pedig mindennemű földesúri adózások alól felmentetnek. Nehogy azonban

10. azoknak kiköltözése által a benépesített helyek károsuljanak, köteleztessenek azok előbb vagy házukat eladni, vagy pedig az utána járó terheket folytonosan viselni, míg el nem adják. Minthogy azonban

11. azt tapasztaltam, hogy a házak eladása körül különböző rendetlenségek történnek s különösen a jövedvények nagyon rászédetnek; alázatosan azt vélem, hogy ilyféle eladások az uradalom tudtával történjenek, az illető helység jegyzője által egy arra szolgáló könyvbe bejegyeztessenek, a vételárból pedig minden frt után 3 kr. az uradalomnak adassék s ezen illeték valamely telepítési alapra fordíttassék.

12. Minthogy a szülők halála után azoknak háza és telkei az árvákra maradnak, ezek pedig felnőtt korukban ezen kamarai kerületben könnyen szerezhetnek maguknak ingyen is más fundusokat és építhetnek maguknak házat; s minthogy ezeknek hasznosabb ilyennemű házakat és fundusokat inkább a többet ígérőknek eladni és a vételárt

kamatra adni; továbbá az árvaügyek sokkal nagyobb figyelmet látszanak igényelni: azért meg kellene rendelni, hogy mindenütt ilyen esetben a legközelebbi rokonok s atyafiak jelenlétében a bíró, az esküdtek és a jegyző előtt az árvák ingatlan és a mindennapi használatra kevésbbé szükséges ingó vagyona árverésen eladassék, a pénz az uradalom tudtával tisztességes gondnokok által törvényes kamat mellett biztos helyen elhelyeztessék, a fiúgyermek, mihelyt koruk és erejük megengedi, ugy a falusi iskolában, mint azon mesterségben is, amelyhez hajlamuk van, vagy amelyre tehetségeik alkalmasakká teszik, rendszeren taníttassanak; a leánygyermek pedig az említett iparághoz (szövés) szükséges dolgokban nyerjenek oktatást, mígnem talán elég erősek arra, hogy szolgálatba léphetnek. Az árvák vagyona vagy öröksége minden egyes községben mindjárt a szülők halála után külön árvakönyvbe jegyeztessék, hogy mindegyik árva, ha kellő korát elérte, azon könyvből láthassa, mit és hol kereshet atyái vagy anyai örökségéből.

13. A tanítók nagy hiányát is tapasztaltam a bácsi kerületben. A plébános urak maguknak vették a jogot, tanítókat alkalmazni s csak azt kívánják tőlök, hogy valamicskét a zenéhez értsenek és az ő parancsaiknak engedelmeskedjenek, a többi hiányaikat — ugy látszik — nem veszik észre. Minthogy azonban az, aki maga is alig tud olvashatólag írni, vagy a számoláshoz nem ért, tanítványait sem taníthatja célszerűen: alázatos véleményem az, az uradalom erre is terjessze ki különös figyelmét, hogy a kamarai helységekbe csak alkalmas tanítók alkalmaztassanak, ha talán a zenéhez nem értenek is, csak jóra való egyének legyenek és az íráshoz és számoláshoz jól értsenek.

14. Általában tapasztaltam, hogy német családokkal telepített majdnem minden új faluban oly nagy néptömeg gyűlt össze, hogy a nekik kitűzött földterület őket alig tarthatja el, amint ez valószínűleg az a patini, hodsági és bukini határ felméréséből ki fog tűnni. S minthogy a németek isten áldásából rendszeren sok gyermekkel bir-

nak, és gazdaságukban is mindig jobban terjeszkednek, de családok és marhájok arányában a maguk területén kell a szükséges megélhetési móddal birniok: alázatosan azt indítványozom, hogy ezentúl újonnan telepítendő pusztákra ne vétessenek fel többen, mint amennyi paraszt-szessziót azon pusztá a mérnök felvétele és kiszámítása szerint magában foglal. Ha kezdetben kissé több földet kaptak, annál hamarabb felszedhetik magukat marhájok szaporodásából, és megszorodott családok számára is ugyanazon községben találhatnak megélhetési módot.

15. Minthogy pedig eddig még nincsen elhatározva, mennyiből álljon a bácsi kamarai kerületben egy egész paraszt-szesszió: ezt is okvetetlenül el kellene döntení egy a telepítés szempontjából, mint egyéb magára az uradalomra nagyon hátrányos körülmények miatt. Mert a bácsi kerületben a földesuri adózások mint a földbér és az évi robotok nemesak a Traun-féle, hanem a legutóbbi kegyes királyi szabályozásban is szessziók szerint vannak kivette; pedig rendezett szessziók itten nincsenek is, s azért azon adózások nem is aszerint rovatnak le, hanem a földbér a népesség számától függetlenül bizonyos meghatározott évi bérösszeg alakjában szokott fizettetni. A rácok pedig, habár 5—6 család lakik is együtt (mint mondani szokták) egy kenyéren, és emiatt 3—4 sessiót bír is, mégis csak egy sessiónak vétetik és a robotot együtt véve teljesítik, a menyit akár a legszegényebb is teljesíteni tartozik. Ha pedig a sessiók szabályoztatnak, ezek is mind a robotra, mind egyébre nézve a többivel egyformán tartoznak majd adózni. — S minthogy a felmért területek mérnöki számítására szükséges volt a sessiókra bizonyos arányt felállítani, Kovács kamarai mérnökkel megegyeztünk, hogy egy-egy sessióra 40 láncot (1600 □ ölben számítva) adunk szántóföldben, rétben és legelőben. Megállapodásunk oka az volt, hogy — jóllehet az új szlavóniai szabályzás szerint egy egész paraszt-sessióra (ámbar a paraszt 3 frt béren kívül 24 napi robotot s egyéb munkákat kell teljesítenie) a házhelyen, az udvaron és a hozzákapcsolt kerten kívül 8 kaszás, vagy azon tájban

szokásos szekérnyi kaszálót, s a mellett, ahol a talaj termékeny, 24, ahol kevésbé az 32, és terméketlen helyeken 40 láné szántóföld (melyet a föld fekvése szerint kalkaturákra, járásokra kellett egyenlő számban elosztani) elegendőnek látszott — : a bácskai kerületben, ahol az egész föld termékeny, és ahol az alattvaló 4 ffr adón kívül összesen nem több, mint 12 napí munkát tartozik teljesíteni, annál inkább lehet elég a 40 láné föld egy sessióra; hacsak földek nagy részét a szokott mód szerint nem marha-nyájak számára használják fel. A felsőbb elhatározástól függ tehát, vajjon a sessió ezen módon vagy másképen számítandó, és vajjon e szabályozás csak az újonnan telepített és telepítendő falvakra szóljon, vagy pedig a régi falvakra is terjesztessék ki. Annyi bizonyos, hogy ameddig e kerületben egy egész paraszt-sessió állománya meg nem állapíttatik, sem a Traun-téle szabályzatnak, sem az alattvalók földesúri kötelezettségei iránt kiadott kir. rendeletnek nem lehet megfelelni.

16.) Valamint egyrészt helyes, hogy mindégyik alattvaló kötelezettségét pontosan ismerje; másrészt nem kevésbé szükséges volna, hogy az új telepedőknek kegyesen ígért szabadalom is tudomásukra hozassék, s hogy ők ezt kellően élvezhessék. És pedig az egész külső Ausztriában templomokban a szószékről hirdetett kegyes kir. pátens, kivált az itt P.) alatt kivonatban mellékelt 1. pont értelmében, a kamarális birtokokra telepedő új jövevény német családoknak 6 évig tartó szabadság adatik minden országos közadó, az átvonuló katonaságnak adandó fuvarozás és a katonatartás (contributio, transenna, condescensio) alól; a földesuri terhek alól pedig 3 évig vannak felmentve. Ellenben egy 1763. február 25-én kelt és a táborban kihirdetett más pátens értelmében, névszerint ennek itt Q.) alatt mellékelt 4-ik pontja szerint kihirdettetett, hogy mindnyájan akik Magyarhonban, Erdélyben és a temesi Bánságban letelepednek, ha iparosok 10 évig, földművelők pedig 6 évig mindennemű adózások alól fel vannak mentve. — Minthogy pedig ezen pátensek nem tesznek különbséget a közadó

(kontribució) és a földesúri terhek között, és nincsen határozottan kimondva, vajjon ama mentesség a földesúri adózásokra is 6 illetőleg 10 évre szól, és vajjon ezen idő alatt a katonai transennák és kvártélyok alól, nemkülönbben a dézsma, a nóna (kilencedadó) és a földesúri robotok alól is fel lesznek-e mentve: azért alázatosan kérem, hogy a magas kamarai tanács eziránt egy kegyes királyi határozatot s evvel egyszersmind azt is kieszközölni méltóztatnék, hogy a kontribució, a transennák, a katonai kvártély alóli felmentés iránt adandó kir. határozat a maga útján az illető vármegyékkel is közöltessék, minthogy eddig a fenemlített pátensekből úgylis még egy sem jutott hozzájuk. — Alázatos véleményem szerint legjobb volna, ha a kincstári birtokokban letelepedő új jövevényekre mindnyájokra adandó mentességek is egyuttal szabályoztatnának, amelyek a fenemlített kegyes pátensek sértetlensége mellett talán ekképen határozathatnának meg, hogy t. i. a németek vagy akik más tartományokból is Magyarországra s kivált a kincstári birtokokra jönnek földművelőknek s itt maguknak új házakat építenek, azok a kontribució, előfogatok és katonai kvártély alól 6 éven át, a földesúrnak adandó robotok, dézsma és nóna, illetőleg septima (heted-adó) alól 3 éven át fel vannak mentve; ha pedig iparosok, akik csak mesterségökből élnek és szántóföldekkel nem bírnak, az említett közterhek alól 10 éven át, a földesúriak alól 5 éven át maradnak felmentve. Ezen idő után pedig az iparosok, minthogy földeik és igásmarhájuk nincsen, a közterhekből csak a kontribucióra és katona-kvártélyra, a földesúr iránt pedig csak bizonyos évi illeték fizetésére köteleztessenek. — Ha pedig ily külföldiek a kincstári földbirtokokra jönnek s itt azonnal vagy magukpénzén már kész házakat vásárolnak, vagy pedig birtokos özvegyet vesznek feleségül s ezzel házat is kapnak; ilyen különbséget kellene tenni: hogy ha ezen házakhoz még néhány évi köz- és földesúri terhek alóli mentesség tartozik, ezen mentességet az új jövevények szabadon élvezhessék; ha pedig azok már a földesúri adózás alá tartoznának, annak dacára az új jövevények,

hogy mégis némi felmentésben részesüljenek, egy egész évig minden földesúri teher alól menten maradjanak; ha pedig már a kontribciónak is alá volnának vetve, ily jövevény a kontribuciót fizesse ugyan háza után, azonban előfogatok és katonatartás alól 2 éven át felmentethetik. Ha továbbá ily külföldiek egy ideig kamarai birtokon lakván, az uradalom beleegyezésével házaikat eladni és kamarai pusztákra költözni s itt más új telepedőkkel új házakat akarnak maguknak építeni: minthogy ezek az új gazdaság rendezése és beszerzések által új terheket s új fáradalmakat vállalnak magukra, viszont egy új falunak gyorsabb létesítéséhez igen sokat közreműködnek, s azért méltán új előnyökben is részesítendők: ilyenek a kamarai pusztákon épített új házaik és gazdaságuk után 3 éven át minden közteher alól, 1 vagy 2 éven át pedig minden földesúri adózások alól felmentendők. Milyen mentességekben részesíttessenek azon magyarok és tótok (szlávok) vagy más nemzetiségűek, akik nem külföldről, hanem csak az ország felsőbb vármegyéiből jönnek le Bács vármegyébe, ezt a felsőbb elhatározásra bízom; ezt én betelepedésnek nem mondhatom, és nagyon kételkedem, vajjon ez uton a közadó nyer-e valamit, ha a felsőbb vármegyékből, ahol már kontribúció alatt álltak, más vidékre költöznek, ahol kevesebb adót kell fizetniök. Különben bizonyos, hogy ha ezeknek is annak dacára, némi arányos mentesség adatnék, a bácsi kerület rövid idő alatt elegendő népséggel fog birni. Így D a u t o v a falu maga is eléggé szolgál erre például, amely, mint fent említettem, két év alatt minden mentesség nélkül is csupa tehetősebb magyar családokkal telepítettetett be. És ebből kitűnik az is, hogy a kamarai alattvalókkal valóban nem úgy bánnak, amint valamikor e magas kamarai tanács maga a kir. Felség előtt helytelenül bevádoltatott.

17. A földesúri robotok követelése körül nem csekély panaszokat hallottam, hogy t. i. azok nem bizonyos arány szerint végeztetnek, hanem egyes kamarai tiszték vagy a birák kedvezése vagy ellenszenve szerint rendeltetnek. Azért tehát jó volna, ha más rendezett uradalmak példá-

jára kettős robot-jegyzék hozatnék be, egyik a tisztartónál legyen az egész kerületéről, a másik pedig mindegyik faluban az illető birónál; az elsőbe minden egyes falu évi robotilletékén kívül feljegyeztessék, hogy melyik falu mikor és mily robotokat végzett; a másikba a falu évi kötelezettségén kívül minden jobbágyról külön-külön lapon feljegyeztessék, mily földesúri munkát végzett, s ezáltal nemcsak mindenféle aránytalanság és ebből folyó panaszok, hanem valódi illetéktelenségek is elkerültenek.

18. Ezen jelentésemből többször kitűnt, hogy némely kamarai helység az általa bérben tartott puszták után a készpénzbeli bérösszegezen kívül még septimát adnak, mások pedig hasonlóan e septima helyett nónát és dézsmát. Magam is csodálkoztam, hogyan történhetett, hogy a puszták után dézsma is adatik, s hallottam magától az adminisztrátortól, hogy az abból származott, hogy ő adminisztrátorságának kezdete óta nem tudta, hogy a puszták nem tartoznak a dézsmálás alá, s azért a septimával szemben a nónából és a dézsmából háramló nagyobb haszon miatt az utóbbi iránt kötött a néppel szerződést. S minthogy a kamara a bácsi kerületben a kalocsai érsekkel nem bir dézsma-egyezkedést, így könnyen megtörténhetik, hogy az a dézsmát természetben akarja beszédeni, mely esetben aztán rendkívüli jogtalanság történnék, ha a dézsmának nem alávetett puszták a régibb megszokás miatt mégis dézsma alá vonattatnának. Azért azt vélem, hogy ezen jogtalanságot a kincstár kára nélkül úgy lehetne elkerülni, hogy azon falvak, amelyek az általunk kibérelt puszták után eddig dézsmát és nónát adtak, ezután csakis septimát adjanak, az ebből származó kincstári jövedelem-csökkenést pedig inkább arányos pénzbeli bérlatszaporítással lehetne helyre hozni.

19.) Már fönt említettem, mennyire hátráltatja az építőfa hiánya a telepítést, és hogy lehetne ez ügyben segíteni. Szabadjon most nézetemet a régi erdők fentartásáról, és újak ültetéséről és nagyobbításáról előadnom. Észrevettem, hogy a bácsi kerületben, ahol az a Duna mellett van, nemcsak nem szűkölködik fában, sőt igen

szép és gazdag erdőkkel bővelkedik; észrevettem azt is, hogy azok más szabályozás mellett más alakot nyerhetnének, némelyek t. i. igen régiek, mások középkorúak, mások meg fiatalabbak, de mind nagyobb részétőlgyerdők. Ami a legrégebberdőköt illeti, látom hogy azokat úgy tartják fen, hogy azokból a legnagyobb szűkségen kívül egy fát sem engednek vágni; azért is az erdő fái már oly kort értek el, hogy legtöbb már öregségétől dűl le, anélkül, hogy újak jönnének helyébe. S ha az uradalomnak a sörfőző, a pálinkaégető és a tégláégetésre évenkint roppant sok fára van is szűksége, e célra soha sem szoktak fát kivágni, mert az egész szűkséglet a ledőlft fákból is kikerűl; s azonfelűl nem kevés fa korhadásnak is esik áldozatul. Ellenben az erdőnek és az uradalomnak hasznosabb volna, ha a ledőlft fák amennyire alkalmasak, összeaprítva ölekbe rakatnának össze és vagy az uradalom szűkségleteire hasznaltatnának, vagy eladatnának. Továbbá a régi erdőkben is a fa vágása rendszeresítették, hogy az utána növő fiatal fáknek is helyök legyen. — A középkoru erdőköt illetőleg az uradalom az alattvalóknak szűkség esetében fát vágni megengedi ugyan; minthogy azonban ott azon ros szokás dívik, hogy az erdőköt kecskék és juhok legeltetésére használják, így a levágotf fák helyébe újak alig nőhetnek fel. A fiatal erdők meglehetősen vannak gondozva s rendesen oly sűrűek, hogy néha 2—3 fa is egy törzsbe összenőt; de minthogy ezen erdőkbe is juhok és kecskék járnak be, és helyenkint az emberek hanyagsága vagy roszakarata következtében azokat elégetve láttam, ezen bajnak is komolyan elejét kell venni. — Az erdők rendezésére és újak űltetésére főszabály az volna, hogy az eddigi erdőfelűgyelő helyébe, aki feladatát nem érti, egy szakértő új és tevékeny felűgyelő tétessék; a régi pedig valamely sóhivatalhoz tétetnék által; az új mellé pedig elegendő számmal oly erdőcsőszők is adassanak, akik a parasztokkal nincsenek annyira barátságos viszonyban. Továbbá súlyos büntetés terhe alatt meg kellene tiltani, nehogy az alattvalók az uradalom engedélye nélkül az erdőnek egy

részét kiirthassák és szántóföldekké alakíthassák. Mert több helyen, főleg a szt.-iváni határban azt vettem észre, hogy az alattvalók az erdő közepében egész kalkaturákat kiirtottak és itt még szállásokat is építettek maguknak; s így nemcsak a favágás által, hanem a dézsma kikerülése által is az uradalomnak érzékeny károkat okoztak. Hasonlóképen meg kellene szigorúan tiltani, nehogy főleg a fiatal erdőkben juhok, még kevésbé kecskék legeljenek; mert ameddig az meg van engedve, a fiatal fácskák növekvése nem remélhető. Az új erdők befásítását illetőleg néhány évvel ezelőtt több helyen jelentékeny területek makkal voltak bevetve; minthogy azonban a marhának szabad volt odajárnia, a felnőtt cserjék tönkrementek és a kísérlet nem sikerült. — Azért azon alázatos véleményem van, hogy ha majd ismét Bacsér pusztán vagy másutt új erdő ültetetik, vagy inkább bevettetik, az egész erre kiszemelt terület oly árokkal vétessék körül, melyen a marha nem mehet át. Ezen terület azután nemcsak fölszántassék és bevettessék, hanem fiatal fácskák átültetésével is kísérlet tétessék, és egy vagy két erdőesőz ott állandóan lakjék is. — Minthogy pedig a tölgyfa csak sokára éri el érett korát, azt gondolom, hogy a talaj minősége szerint más gyorsabban növvő fánemekkel is kellene kísérletet tenni, amire a magot előbb be kell szerezni.

A fák hiányán nagy részben a fűzfa is segíthet, ha ennek ültetésére és fentartására nagyobb gond fordítatik. A magas kamarai tanács minap alázatos felterjesztésemre kegyesen elrendelni és minden tisztartóssághoz közzétudatást küldeni méltóztatott ugyan, hogy minden helységben s minden egyes alattvaló fűzfákat ültetni és ilyenekkel házát is körülvenni tartozik; hanem azt vettem észre, hogy a fűzfa a bácsi kerületben oly kevés és oly ritka, hogy még az e célra szükséges ágak is alig szerezhetők be. Minthogy azonban ez ültetés lehetőleg kiterjesztendő, különösen ahol a bácsi kerületben oly nedves a talaj, hogy annak bizonyára sikerülnie kell; azért még a királynő ő Felségénél is kieszközlendő,

hogy szükség esetében a bélyei uradalom szigeteiről is, ahol a fűzfa nagy bőségben található, engedtessek meg a szükséges ágakat vágni s onnan hajókon az illető helyekre átvinni.

Ha az mind ekképen el lesz rendelve; és ha azokra, akik a fiatal erdőket akár gondatlanságból, akár rossz akaratból felgyújtják, példás büntetés határoztatik; és a többi intézkedések is ez ügyben egymás után érvényesíttetnek: nemcsak a fa hiányán lesz nagy részben segítve, hanem a jelenlegi uradalmi erdőkből is ezeknek legkisebb rontása nélkül (hacsak rendszeres kivágatás hozatik be és a növekvő erdők fentartásáról gondoskodnak) jelentékeny évi jövedelem is várható.

20.) Az uradalmakban, kivált ha pusztáik is vannak, nem utolsó gazdálkodási ág a marhatenyésztés; azért a bácsi kerületben is tartatnak uradalmi nyájak és marhák. Minthogy azonban leginkább ebben bizonyodik be a közmondás igazsága, hogy a gazda szeme hízalja meg ökiét; az uradalmi marháknak pedig épen ez hiányzik; azonkívül a marhára és azon pusztákra vonatkozólag, amelyekben az tartatik, különböző összeférhetlenség állott be; a királyné ő Felseége pedig az A.) alatt mellékelt kegyes resolúciója értelmében elrendelte, hogy a betelepítésre alkalmas puszták az uradalmi marhára való tekintet nélkül be is telepíttessenek: azért magas határozata alá terjesztem a kérdést, vajjon ama marha továbbra is megtartandó-e, vagy nem? Első esetben a telepítésre nézve előnyösebb volna, ha ama marha más pusztákra hajtatnék át, és Krusevlye és Kernyája mint különféle előnyökkel bíró két pusztá annak idejében két új falunak adna helyet.

Ez az, amit a reám bízott telepítési ügyben alázattal jelentenem kellett. Csak azt óhajtom, hogy fáradozásom csekély ugyan, de terhes és fáradságos eredményével a kir. Felsőségnek szándékát s akaratát és a magas kam. tanács célját teljesen megközelítenem sikerült legyen; s alázatosan elnézést kérek, ha egyben-másban csakis szemmér-

tékkel talán tévedtem. Így már most is, miután e jelentésemet befejeztem és Kovács mérnök okt. hóban a bácsi kerületből visszatérve a térképeket elkészítette és azokból számításait levonta, kitűnik, hogy Redl adminisztrátor, a mérnök és magam is nagyon hibáztunk, amidőn a szt.-iváni területet akkorának tartottuk, hogy arra még egy egész új német falut telepíthetünk; most pedig világos, hogy ama terület mindkét falu számára csakugyan nem elégséges. Minthogy pedig különben is azt indítványoztam, hogy a rácok innen különféle kedvezményekkel másfelé vitessenek által; azért a terület eme hiánya az áttelepítés után nemcsak megszűnik, hanem jó alkalom is nyílik még sokkal több német családot ezen közvetlenül erdők mellett levő kitűnő földre telepíteni.

Hogy pedig a magas kamarai tanács addig is, míg Kovács mérnök térképeit és számadásait elkészítve legközelebb bemutathatja, ideiglenesen a felmért területre nézve tájékozva legyen, az *R.* és *S.* alatti tabellákat mellékelem. Ezekből kitűnik, mennyi egész szessziót (az említett módon 40 holdban számítva) kaphatnak még ama népes helyek, vagy mely pusztákat nélkülözhetnek; telepítés esetében mennyi népet lehetne az egyes felmért pusztákra elhelyezni. Ezen számítás azonban csak akkor lehet érvényes, ha az egyes szessziókat 40 holdban méltóztatik megállapítani még a régi falvakra vonatkozólag is, különösen a rác helyekre, amelyek, mint említém, nagyszámú marhával birnak.

Magamat továbbra is magas kegyeikbe ajánlva, teljes tisztelettel maradtam a magas királyi magyar udv. kamarai tanács legalázatosabb szolgája

Pozsonyban, 1763. dec. 28-án, *Cothmann Antal.*

Közli: **Iványi István.**

